

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ

ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

НАМАНГАН МУҲАНДИСЛИК-ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

Қўлёзма ҳуқуқида
УДК:

Рустамова Сайёра Хатамовна

БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИ ШАРОИТИДА МИНТАҚАЛАРДА
ХИЗМАТЛАР КЎРСАТИШ СОҲАСИНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ ВА БОШҚАРИШ
(Андижон вилояти мисолида)

Мутахассислиги: 5A230201 “МЕНЕЖМЕНТ”(ишлаб чиқариш)

Магистр
академик даражасини олиш учун ёзилган

ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий раҳбар:

и.ф.н., доц. Р.О. Исматов

Наманган - 2014

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
НАМАНГАН МУҲАНДИСЛИК-ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

Факультет “Касб таълими”
Кафедра “Менежмент”
Ўқув йили 2013-2014 й.

Магистратура талабаси С.Рустамова
Илмий раҳбар и.ф.н. доц. Р.Исмамов
Мутахассислиги “Менежмент”

Мавзунинг долзарблиги: Иқтисодий ва модернизация ва диверсификация қилиш ҳамда тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ижтимоий-иқтисодий устувор йўналишларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини юқори суръатларда ривожлантиришни таъминламоқда.

2013 йил якунларига кўра, кўрсатилган хизматлар ҳажми 13,5 фоизга, уларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши эса 2000 йилдаги 37 фоиздан 53 фоизга ўсди.

Бу рақам ва кўрсаткичлар мамлакатимиз хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришда тараққий топган кўпгина давлатлар даражасига тобора яқинлашиб борапти, деб айтишга асос беради¹.

Хизматлар соҳаси иқтисодийнинг тез ривожланувчи тармоқларидан бири ҳисобланади. Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, ишлаб чиқаришнинг мураккаблашуви ва бозорнинг товарлар билан тўлдирилиши натижасида хизматларга бўлган талаб ўса бошлайди. Иқтисодий даража қанчалик юқори, индустриал асос ва меҳнат унумдорлиги юксак бўлса, жамиятнинг ҳўжалик фаолияти шунчалик мураккаблаша боради. Натижада ҳўжалик тузилмаси ўзгаради ва хизматларни ишлаб чиқаришга йўналтирилган меҳнат фаолиятининг аҳамияти ортиб боради.

Иқтисодий ўсиш жараёни ва мамлакатни модернизациялаш шароитида хизматлар секторининг минтақалардаги ривожланиш ҳолатида, хусусан, уларни ташкил этиш ва бошқариш муносабатларида ўзига хос муаммолар ҳам мавжудки, бу ўз навбатида мазкур секторда кечаётган ислохотлар, улар негизида амалга оширилаётган тадбирлар, давлатнинг хизмат кўрсатиш соҳалари бўйича тармоқ ва минтақавий сиёсати самарадорлигини ўрганишни зарурият сифатида гавдалантиради.

Айниқса бу масала алоҳида минтақалар даражасида янада муҳим амалий аҳамиятга эга чунончи, аҳолиси, минтақавий демографик жараёнлар, ҳўжалик тузилмаси ва ундаги ислохотлар, ривожланиш суръати, салоҳияти билан ажралиб турувчи Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш муносабатларини тадқиқ этиш, бугунги кунда вилоятда мавжуд бир қатор ижтимоий-иқтисодий муаммолар ечимида ўзига хос ўрин тутди.

Ишнинг мақсади ва вазифалари: Ишнинг мақсади мамлакатни модернизациялаш ва иқтисодий либераллаштириш шароитида Ўзбекистонда хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш амалиётини, эришилган ижобий жиҳатлар, мавжуд муаммоларни мажмуавий тадқиқ этиш, ушбу йўналишда амалга оширилаётган тадбирлар самарадорлигини ошириш бўйича илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот вазифалари. Тадқиқот мақсадига эришиш учун магистрлик диссертациясида қуйидаги вазифалар белгиланган:

¹ Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2014 йил 19 январ.

-Хизматлар соҳасининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти ва иқтисодий ривожлантиришдаги аҳамиятини очиқ бериш;

-Хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш бўйича хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш;

-Бозор иқтисодиёти шароитида хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантиришда давлат сиёсатининг муҳим йўналишлари кўриб чиқиш;

-Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланиши ва уни бошқариш жараёнини ўрганиш;

-Андижон вилоятида хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш ва бошқариш механизмларини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти Магистрлик диссертацияси учун тадқиқот объекти сифатида Андижон вилояти хизмат кўрсатиш соҳалари танлаб олинган.

Тадқиқот предмети. Бозор иқтисодиёти шароитида минтақа иқтисодиётида шаклланган иқтисодий муносабатлар, шу жумладан, минтақа хўжалиги тармоқ таркибида хизмат кўрсатиш соҳаларининг бошқа секторлар билан алоқадорлиги ҳамда минтақада хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш масалалари мажмуи тадқиқот предмети сифатида белгиланди.

Тадқиқотнинг услубиёти ва услублари: Мамлакатимизда амалга оширилаётган модернизациялаш жараёнлари ва иқтисодий диверсификациялаш уни рақобатбардошлигини таъминлаш билан боғлиқ Қонун ва Қонун ости ҳужжатлар, Республикамиз Президенти И.А. Каримов томонидан ишлаб чиқилган Ўзбекистонда иқтисодий ислохотларни амалга ошириш тамойиллари, давлат сиёсатининг устивор йўналишлари ҳамда хориж ва МДХ давлатлари иқтисодчиларининг, шу жумладан мамлакатимиз иқтисодчи-олимларининг хизматлар соҳасини ташкил этиш, ривожлантириш ва бошқариш билан боғлиқ илмий-тадқиқот ишларида илгари сурган ғоялари ташкил этади.

Тадқиқот натижаларининг илмий жиҳатдан янгилик даражаси: Тадқиқот ишида амалга оширилган таҳлиллار натижасида аниқланган Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш, бошқариш ва ривожлантириш билан боғлиқ муаммоларни бартараф этиш ҳамда истиқболда хизматлар соҳасини ривожлантириш юзасидан илгари сурилган таклифлар ташкил этади. Билдирилган таклиф ва тавсиялардан илмий тадқиқот ишларида, ўқув жараёнида ҳамда минтақада хизматлар соҳасини ривожлантириш билан боғлиқ тадбирлар, минтақавий дастурлар ишлаб чиқиш жараёнида фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти ва тадбиқи: Диссертация ишининг асосий хулоса ва таклифлари бутун бир мажмуани ташкил этиб, ундан илмий тадқиқот ишларида, ўқув жараёнида ҳамда минтақада хизматлар соҳасини ривожлантириш билан боғлиқ тадбирлар, минтақавий дастурлар ишлаб чиқиш жараёнида фойдаланиш мумкин.

Иш тузилиши ва таркиби: Магистрлик диссертацияси кириш, 3 та боб, хулоса ва таклифлар, фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан ташкил топган.

Бажарилган ишнинг асосий натижалари: Мамлакатни модернизациялаш шароитида Андижон вилоятида хизматлар соҳасини ривожлантириш билан боғлиқ тадбирлар, минтақавий дастурлар ишлаб чиқиш жараёнида фойдаланиш мумкин.

Хулоса ва таклифларнинг қисқача умумлаштирилган ифодаси: Андижон вилоятида хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш ва бошқариш механизмларини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Илмий раҳбар
Магистратура талабаси

и.ф.н. доц. Р. Исмамов
С. Рустамова

МУНДАРИЖА

	КИРИШ.....	3
I	БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИ ШАРОИТИДА ХИЗМАТ	
БОБ.	КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА	10
	БОШҚАРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.....	
1.1	Хизматлар соҳасининг ижтимоий-иқтисодий	
	моҳияти ва иқтисодий ривожлантиришдаги	
	аҳамияти.....	10
1.2	Хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва	
	бошқариш бўйича хорижий давлатлар	20
	тажрибаси....	
1.3	Бозор иқтисодиёти шароитида хизматлар	
	кўрсатиш соҳасини ривожлантиришда давлат	
	сиёсатининг муҳим йўналишлари	30
		
	I- боб бўйича хулоса.....	39
II	ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ	
БОБ.	ШАРОИТИДА АНДИЖОН ВИЛОЯТИДА ХИЗМАТ	
	КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА	43
	РИВОЖЛАНТИРИШ.....	
2.1	Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш	
	соҳаларини ривожланиши ва уни	43
	бошқариш.....	
2.2	Андижон вилоятида хизматлар кўрсатиш	
	соҳасининг ривожлантириш дастури ва унинг	
	таҳлили.....	48
2.3	Қишлоқ жойларида хизматлар кўрсатиш соҳасини	
	ривожлантириш	56
	II- боб бўйича хулоса.....	63
III	АНДИЖОН ВИЛОЯТИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ	
БОБ.	СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА	66
	БОШҚАРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	
3.1	Андижон вилоятида хизматлар кўрсатиш	
	соҳасининг ривожлантириш йўналишлари	66
3.2	Хизматлар соҳасини бошқариш механизмларини	
	такомиллаштириш.....	72
	III- боб бўйича хулоса.....	79
	ХУЛОСА.....	81
	Фойдаланилган адабиётлар.....	85

КИРИШ

Диссертация мавзусининг асосланиши ва унинг долзарблиги.

Инсонларнинг моддий ва маънавий ҳаёт сифатини ошириш, турмуш тарзини яхшилаш ва такомиллаштиришда хизмат кўрсатиш соҳаси муҳим аҳамиятга эгадир. Хизмат кўрсатиш соҳаси моддий, меҳнат ва молиявий ресурсларни тежайди, инсоннинг бўш вақтини кўпайтиради, унинг меҳнатининг ижодий мазмунини оширади, иш вақтидан ташқаридаги оқилона бўлмаган харажатларни қисқартиради, инсонлар ҳаётини янада мазмунли қилади ва шу орқали аҳолининг барча ижтимоий гуруҳлари, қатламларининг ҳаётӣ манфаатларини юзага чиқаради.

Иқтисодӣтн модернизация ва диверсификация қилиш ҳамда тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ижтимоӣ-иқтисодӣ устувор йўналишларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини юқори суръатларда ривожлантиришни таъминламоқда.

2013 йил якунларига кўра, кўрсатилган хизматлар ҳажми 13,5 фоизга, уларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши эса 2000 йилдаги 37 фоиздан 53 фоизга ўсди.

Бу рақам ва кўрсаткичлар мамлакатимиз хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришда тараққӣ топган кўпгина давлатлар даражасига тобора яқинлашиб боряпти, деб айтишга асос беради².

Хизматлар соҳаси иқтисодӣтнинг тез ривожланувчи тармоқларидан бири ҳисобланади. Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, ишлаб чиқаришнинг мураккаблашуви ва бозорнинг товарлар билан тўлдирилиши натижасида хизматларга бўлган талаб ўса бошлайди.

² Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоӣ-иқтисодӣ ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодӣ дастурнинг энг

Иқтисодий даража қанчалик юқори, индустриал асос ва меҳнат унумдорлиги юксак бўлса, жамиятнинг хўжалик фаолияти шунчалик мураккаблаша боради. Натижада хўжалик тузилмаси ўзгаради ва хизматларни ишлаб чиқаришга йўналтирилган меҳнат фаолиятининг аҳамияти ортиб боради.

Хизматлар соҳасининг иқтисодиётни модернизациялаш ва барқарор ривожлантиришдаги ўрнини Ўзбекистон Президенти ўзининг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” номли асарида атрофлича кўрсатиб беради:

“Навбатдаги энг устувор вазифа – бу мамлакатимизни модернизация қилиш ва аҳоли бандлигини оширишнинг муҳим омили сифатида ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани янада ривожлантиришдан иборат. Ҳоят муҳим аҳамиятга эга бўлган ушбу устувор вазифага алоҳида эътибор қаратиш зарур”³. Президентимиз ушбу китобда инфратузилма соҳалари ижтимоий-иқтисодий аҳамиятини

-янги корхоналарни жойлаштириш ва бутун иқтисодиётни тараққий эттириш учун зарур қулай шарт-шароитлар яратишдаги;

-ишлаб чиқаришдаги умумий харажатларни камайтиришнинг муҳим шarti ва омили сифатидаги;

-аҳолининг турмуш даражасини оширишдаги;

-индивидуал ва кўп меҳнат талаб қиладиган кенг қўламли соҳа сифатида янги иш ўринларини ташкил этишдаги жиҳатлари билан асослайди⁴.

муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2014 йил 19 январ.

³ Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009. 48-бет.

⁴ Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009. 48-49-бет.

Бугун иқтисодий амалиётда хизматларнинг мутлақо янги турлари вужудга келмоқда, анъанавий хизмат турлари эса сифат жиҳатдан такомиллашиб, индивидуаллашув характериға эға бўлиб бормоқда.

Лекин шу билан бирға, жадал иқтисодий ўсиш жараёни ва мамлакатни модернизациялаш шароитида хизматлар секторининг минтақалардаги ривожланиш ҳолатида, хусусан, уларни ташкил этиш ва бошқариш муносабатларида ўзига хос муаммолар ҳам мавжудки, бу ўз навбатида мазкур секторда кечаётган ислохотлар, улар негизида амалға оширилаётган тадбирлар, давлатнинг хизмат кўрсатиш соҳалари бўйича тармоқ ва минтақавий сиёсати самарадорлигини ўрганишни зарурият сифатида гавдалантиради.

Айниқса бу масала алоҳида минтақалар даражасида янада муҳим амалий аҳамиятға эға чунончи, аҳолиси, минтақавий демографик жараёнлар, хўжалик тузилмаси ва ундаги ислохотлар, ривожланиш суръати, салоҳияти билан ажралиб турувчи Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш муносабатларини тадқиқ этиш, бугунги кунда вилоятда мавжуд бир қатор ижтимоий-иқтисодий муаммолар ечимида ўзига хос ўрин тутди.

Тадқиқот объекти ва предметининг белгиланиши. Магистрлик диссертацияси учун тадқиқот объекти сифатида Андижон вилояти хизмат кўрсатиш соҳалари танлаб олинган.

Тадқиқот предмети. Бозор иқтисодиёти шароитида минтақа иқтисодиётида шаклланган иқтисодий муносабатлар, шу жумладан, минтақа хўжалиги тармоқ таркибида хизмат кўрсатиш соҳаларининг бошқа секторлар билан алоқадорлиги ҳамда минтақада хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш масалалар мажмуи тадқиқот предмети сифатида белгиланди.

Тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари. Тадқиқотнинг мақсади мамлакатни модернизациялаш ва иқтисодиётни либераллаштириш шароитида Ўзбекистонда хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва

бошқариш амалиётини, эришилган ижобий жиҳатлар, мавжуд муаммоларни мажмуавий тадқиқ этиш, ушбу йўналишда амалга оширилаётган тадбирлар самарадорлигини ошириш бўйича илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот вазифалари. Тадқиқот мақсадига эришиш учун магистрлик диссертациясида қуйидаги вазифалар белгиланди:

- Хизматлар соҳасининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти ва иқтисодиётни ривожлантиришдаги аҳамиятини очиқ бериш;
- Хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш бўйича хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш;
- Бозор иқтисодиёти шароитида хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантиришда давлат сиёсатининг муҳим йўналишлари кўриб чиқиш;
- Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланиши ва уни бошқариш жараёнини ўрганиш;
- Андижон вилоятида хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш дастурини таҳлил қилиш;
- Андижон вилояти қишлоқ жойларида хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш бўйича таклифлар бериш;
- Андижон вилоятида хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш ва бошқариш механизмларини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Муаммони ўрганилганлик даражаси. Хизматлар соҳаси ва ундаги иқтисодий муносабатлар хорижлик олимлар Ф.Булдерстон, Б.Бошворч, Д.Уотерс, А.Вольф, С.Дункан, Д.Пилат, Дж.Фредерик, П.Черингтон, тадқиқотларида кенг ўрин олган. Шунингдек, хизмат кўрсатиш тизимининг алоҳида соҳалари ҳамда миллий, тармоқ ва минтақавий тузилмаларда ривожланиши масалалари МДХ олимларидан Е.А.Громов, Л.Демидова, Е.Н.Жильцов, Л.М.Кликич, В.Б.Кондратьев, В.А.Мешков, В.Е.Николайчук, К.Рудий, Т.Н.Скоробогатова, Ю.В.Свириденко ва А.И.Панов асарларида тадқиқ этилган.

Хизматлар соҳаларининг ташкилий, бошқарув, иқтисодий жиҳатлари, тармоқ хусусиятлари Ўзбекистонлик олимлар Т.И.Мардонқулов, Х.М.Маматқулов, Ч.Муродов, Б.Т.Салимов, Ш.Тўйчиев, А.Н.Хамдамов, Х.Хусанов, Э.С.Файзиев, Қ.А.Чориев, Д.Суюнов, Н.Ўроқов ва бошқаларнинг илмий тадқиқотларида кенг ўрин олган.

Бироқ, иқтисодиётни модернизациялаш шароитида хизмат кўрсатиш соҳаларини минтақаларда ташкил этиш ва бошқариш, ривожлантириш масаласи мустақил тадқиқот сифатида ўрганилган эмас. Юқоридагиларни инобатга олиб, иқтисодиётни модернизациялаш шароитида минтақаларда хизмат соҳасини ривожлантириш ва бошқариш муаммолари ушбу магистрлик диссертацияси мавзуси сифатида танланди.

Тадқиқотда қўлланилган услубларнинг қисқача тавсифи.

Магистрлик диссертациясини тайёрлаш жараёнида иқтисодий таҳлил ва синтез, диалектик, илмий абстракция, қиёслаш, статистик, монографик, баҳолаш усуллардан кенг фойдаланилди.

Тадқиқот натижаларининг назарий ва амалий аҳамияти.

Тадқиқот ишида амалга оширилган таҳлиллар натижасида аниқланган Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш, бошқариш ва ривожлантириш билан боғлиқ муаммоларни бартараф этиш ҳамда истиқболда хизматлар соҳасини ривожлантириш юзасидан илгари сурилган таклифлар ташкил этади. Билдирилган таклиф ва тавсиялардан илмий тадқиқот ишларида, ўқув жараёнида ҳамда минтақада хизматлар соҳасини ривожлантириш билан боғлиқ тадбирлар, минтақавий дастурлар ишлаб чиқиш жараёнида фойдаланиш мумкин.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги. Магистрлик диссертацияси бўйича олиб борилган изланишлар натижасида хизматлар соҳасининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти ва иқтисодиётни ривожлантиришдаги аҳамияти очиб берилган, хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш бўйича хорижий давлатлар тажрибаси ўрганилган, бозор иқтисодиёти шароитида хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантиришда

давлат сиёсатининг муҳим йўналишлари кўриб чиқилган, Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланиши, уни бошқариш жараёни ўрганилиб вилоятда хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш дастури таҳлил қилинган, қишлоқ жойларида хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган, Андижон вилоятида хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантириш йўналишлари ва бошқариш механизмларини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар берилган.

Ишнинг таркиби. Магистрлик диссертацияси кириш, 3 та боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан ташкил топган. Магистрлик диссертациясининг кириш қисмида мавзунинг долзарблиги асосланган, тадқиқот объекти ва предмети, мақсади ва вазифалари белгиланган, тадқиқот натижаларининг назарий ва амалий аҳамияти ва илмий янгилиги ёритилган

Магистрлик диссертациясининг “Бозор иқтисодиёти шароитида хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқаришнинг назарий асослари” деб номланган биринчи бобида Хизматлар кўрсатиш соҳасининг ижтимоий – иқтисодий моҳияти ва иқтисодиётни ривожлантиришдаги аҳамияти, хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш бўйича хорижий давлатлар тажрибаси, уларни амалда қўллаш имкониятлари, шунингдек, бозор иқтисодиёти шароитида хизматлар кўрсатиш соҳасидаги давлат сиёсатининг муҳим йўналишлари тадқиқ этилган.

“Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва ривожлантириш” деб номланган иккинчи бобида Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожланиши ва уни бошқариш масалалари, тажрибалар, вилоятда хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантириш дастури ўрганилиб, вилоятнинг қишлоқ жойларида хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Магистрлик диссертациясининг “Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш ва уни бошқаришни такомиллаштириш” номли 3-бобида мамлакатни модернизациялаш шароитида хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш йўналишлари ва бошқариш механизмларини такомиллаштириш бўйича амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Тадқиқотнинг хулоса қисмида олиб борилган изланишлар бўйича олинган натижалар, таклиф ва тавсиялар баён қилинган.

I- БОБ. БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИ ШАРОИТИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

I.1. Хизматлар соҳасининг ижтимоий-иқтисодий моҳияти ва иқтисодиётни ривожлантиришдаги аҳамияти

Хизматлар соҳаси миллий иқтисодиётнинг таркибий қисми бўлиб иқтисодий муносабатлар умумий тизими таркибига киради ва жамиятдаги мавжуд иқтисодий қонунларга бўйсунди. Ҳозирги кунда тармоқларнинг халқаро таснифида улар уч секторга бўлинади: бирламчи (қишлоқ хўжалиги, қазиб олиш саноати), иккиламчи (қайта ишлаш саноати) ва учламчи (хизматлар соҳаси ёки ижтимоий соҳа). Бугунги кунга келиб, иқтисодий адабиётларда хизматлар соҳасининг чегаралари тўғрисида турли фикрлар мавжуд. Жумладан, ушбу соҳага маиший хизматлар, йўловчи транспорти хизматлари, алоқа хизматлари, турар жой коммунал хизматлари, таълим, маданият, санатория-соғломлаштириш, ҳуқуқ соҳасидаги ижтимоий-иқтисодий функциялари бир-бирига ўхшаш хизматлар киради.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш даражасини янада ошириш, аҳолига янги замонавий ва сифатли хизмат турлари кўрсатиш, иқтисодий ўсишни таъминлаш ва аҳоли, биринчи навбатда, қишлоқ жойларда бандлик масаласини ҳал этишда хизмат кўрсатиш соҳасининг ролини кучайтириш мақсадида мамлакатимизда бир қатор ижобий ишлар амалга оширилмоқда. Бунга Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 21 майда “Ўзбекистон республикасида 2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” қабул қилинган 640-сонли қарорини мисол тариқасида

келтириб ўтишимиз мумкин. Ушбу қарорда Ўзбекистон Республикасида 2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар, амалга ошириладиган ишлар батафсил кўрсатиб ўтилган.

Президент Ислом Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” номли маърузасида ҳам ушбу соҳада эришилаётган ютуқларга алоҳида эътибор қаратган.

Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси 2011 йилда жадал суръатлар билан ривожланиб, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2000-йилдаги 37 фоиз ўрнига 50,5 фоизни ташкил этди⁵.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш дастурида белгиланган чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида хизмат кўрсатиш ҳажми 2010 йилда 31,8 триллион сўмни ташкил этди, 2009 йилга нисбатан эса 113,4 фоиз ўсишга эришилди. 2011 йилда хизмат кўрсатиш ҳажми 13,2 фоизга ўсди ва 41083 миллиард сўмни ташкил этди. Йил якунлари бўйича хизматларни диверсификация қилиш ва уларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш натижасида хизматлар соҳасида ўсишга эришилди ва 2011 йилда унинг улуши ЯИМнинг 50,5 фоизини ташкил этди, 2010 йилда бу кўрсаткич 49 фоизни ташкил этган эди.

Хизмат кўрсатиш соҳасида қўшимча иш ўринларини ташкил этиш учун зарур шароитлар яратилмоқда ва 2011 йилда 248 мингта иш ўрини ташкил этиш башорат қилинган бўлса, йил якунига келиб 254 мингдан ортиқ иш ўрини яратилди.

Бугунги кунга келиб, нафақат кишилар ҳаётининг маиший жиҳатлари, балки саноат тармоқларининг ривожланиши, миллий иқтисодиётнинг

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган

самарадорлиги олдиндан мавжуд бўлган ҳамда янгидан пайдо бўлаётган ўнлаб турдаги хизматларга боғлиқ бўлиб бормоқда.

Хизмат кўрсатиш соҳасининг иқтисодиётдаги роли ва аҳамиятини куйидаги расм орқали ифодалаш мумкин (1.1.1-расм).

Жамиятнинг ижтимоий ривожланиши, моддий ишлаб чиқариш соҳасининг ривожланиши ва мураккаблашиб бориши, фан-техника тараққиёти омили ролининг ошиб бориши номоддий неъматларга бўлган талабнинг кўпайишига олиб келди.

1.1.1-расм. Хизмат кўрсатиш соҳасининг иқтисодиётдаги роли ва аҳамияти

Хизматлар соҳаси жадал ривожланиб борар экан, тобора кўпроқ ишчи кучининг банд бўлишини таъминламоқда, давлат бюджетига солиқ тушумлари, валюта захирасига қатъий валюта тушумларининг кўпайишига ҳисса қўшмоқда. Айниқса аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш ички истеъмол бозорида мутаносибликка эришишда, иқтисодий ўсишнинг муҳим шарти бўлган ички талабни кенгайтиришда, аҳолини иш билан таъминлашда муҳим роль ўйнайди. Автомобиллар ва маиший техникага сервис ва таъмирлаш хизматини кўрсатувчи

корхоналарнинг ташкил қилиниши ҳамда ривожланиши шу маҳсулотларга бўлган талабнинг кенгайишига олиб келади.

Бундай тармоқлар ташқи конъюнктурага ҳам, об-ҳаво шароитига ҳам боғлиқ эмас, яъни ташқи омилларнинг ўзгариши уларга таъсир кўрсата олмайди. Айни пайтда бу хизматлар ўзимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг кўплаб турларига ички талабни оширади, шунингдек, истеъмол бозорида мутаносибликни сақлашда муҳим роль ўйнайди⁶.

Инфратузилмалар тизимида амалга ошириладиган ишлаб чиқариш муносабатлари моҳияти мазкур тушунчага турлича таърифларни юзага келтирди. Яъни, маълумки, инфратузилмалар тизимидаги ишлаб чиқариш – хизмат кўрсатишда моддий ишлаб чиқаришдан фарқли равишда ишлаб чиқариш билан истеъмол муносабатларининг бир пайтда амалга ошади. Шунингдек, тизимда яратилаётган қиймат тўғридан-тўғри товар маҳсулот ёки фойда кўринишида шаклланмасдан, билвосита, айни моддий ишлаб чиқариш пировард маҳсулоти таркибида шаклланади.

Инфратузилмаларнинг ижтимоий, маиший, бозор шаклларида эса бу жараён янада мураккаб “масофа”ни босиб ўтиб, уларнинг баъзиларида (ижтимоий ва маиший инфратузилмаларда) яратилаётган қиймат ишчи кучи такрор ишлаб чиқариши орқали, баъзиларида (бозор ва маиший инфратузилмаларда) эса ресурслар, ишлаб чиқариш қувватлари ва бозор механизмлари тизимида намоён бўлади.

Шунинг учун ҳам инфратузилма тушунчасига таъриф берилганда айрим тадқиқотчилар уни товарлар шакли ва ишлаб чиқариш жараёнларига бевосита алоқадор бўлмаган, шунингдек, ишлаб чиқарувчига тўғридан-тўғри фойда (ёки даромад) келтирмайдиган “жамият сарф ҳаражатлари” сифатида баҳоласалар, айрим тадқиқотчилар ишлаб чиқариш амалга оширилишини ва самарадорлигини таъминлашнинг зарурий

⁶ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 27 январда бўлиб ўтган қўшма мажлисидаги “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир” номли маърузаси. Халқ сўзи. 2010 йил, 28 январ.

характердаги шартлар (йўллар ва коммуникациялар тармоғи, транспорт воситалари ва қатнови, ер қурилиши ва бошқ.) мажмуаси, дея эътироф этадилар. Бу гуруҳ тадқиқотчилар фикрича, инфратузилмалар тизимининг самарали ташкил этилиши бозор хўжалиги шароитидаги корхоналар харажатларини қисқартириш, капитал ҳаракати жараёнини енгиллаштириш, жамият миқёсидаги талаб ва бандлик даражасини ошириш, шунингдек, фойда нормасини кўпайтириш имконини беради.

Замонавий хорижий, хусусан, АҚШ ва Ғарбий Европа иқтисодий адабиётларида инфратузилмаларни тавсифлашда кўп ярусли ёндошув мавжуд. Жумладан, макроиқтисодиёт даражасида инфратузилмалар – бу фуқаролар ва корхоналар томонидан фойдаланиладиган ва одатда давлат томонидан ташкилланадиган капитал иншоотлар, тизимлардир. Бурларга автомагистраллар, кўприklar, шаҳар транспорт тизими, сув тожалаш иншоотлари, муниципал сув таъминоти тизимлари, вокзал ва аэропорт кабилар киради.

Корхоналар ёки микродаражадаги инфратузилмалар эса маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнида қатъий зарур ва шарт ҳисобланган, айти пайтда ўз кучи ва имконияти билан барпо этиш жуда ҳам қиммат бўлган, шунинг учун ҳам давлат ва бошқа ихтисослашган корхоналар томонидан ташкил этиладиган хизмат ва иншоотларни ўз ичига олади. Уларга сув таъминоти, электроэнергия, ишлаб чиқариш чиқиндиларини ташиб чиқариш, юк қатнови, илмий-тадқиқот ва лойиҳа-конструкция ишлари, банк ва молия хизматлари ва бошқалар киритилади⁷.

Худди ғарб иқтисодий тадқиқотчилик тизимида бўлгани каби, яқин хориж, жумладан, россиялик бир қатор олимлар илмий ишларида ҳам, қолаверса, миллий тадқиқотчиликда ҳам инфратузилмаларга ягона, умумий фикрдаги қараш мавжуд эмас. Жумладан, айрим россиялик

⁷ Макконнел Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11-го изд. Т.2 – М., Республика, 1992. - 400с.

олимларнинг фикрича, инфратузилмалар – бу ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳаларининг ёрдамчи, кўмаклашувчи тармоқлардир⁸.

Рус олими И.Ф.Чернявский эса инфратузилмаларга тавсиф беришда бир мунча мураккаб позицияни қўллайди ва мазкур соҳа “имиджи”га юқори баҳо беради. Унинг фикрича, “Инфратузилмалар бу йўллар, каналлар, сув иншоотлари, портлар, кўприклар, аэропорт ва вокзаллар, омбор ва электр таъминоти хўжаликлари, алоқа, сув таъминоти ва

канализация, таълим, фан хўжалиги, соғлиқни сақлаш кабиларни барпо этиш, ташкиллаш, фаолиятини йўлга қўйиш орқали саноат ва кишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига хизмат кўрсатувчи халқ хўжалиги мустақил тармоқлари мажмуасидир”⁹

Бу каби таърифлар инфратузилмаларнинг унга берилган барча тавсифлар учун умумий бўлган моҳиятан асосий бош объектга хизмат кўрсатувчи ёрдамчи фаолият тури сифатидаги ролига асосланади.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, инфратузилмаларга берилаётган тавсифларнинг хилма-хиллик кўп ҳолларда тадқиқ этилаётган объект ёки фаолият соҳасининг етакчилигини таъминлашга бўлган бўлган мойиллик таъсирига учрайди. Яъни, айрим тадқиқот ишларида моддий ишлаб чиқариш секторини ўрганилиш жараёнида уларда кечадиган муносабатлардаги инфратузилмаларнинг ўрни тадқиқ этилади ва бунда табиийки, инфратузилмалар тармоқости (ёки кўмакчи соҳа) соҳа сифатида баҳоланади.

Айрим тадқиқотчилар эса гарчи инфратузилмаларнинг ўзини ёки унинг муайян бир йўналишини ўргансаларда, кўп ҳолларда уни ё қандайдир ҳудуд, минтақа даражасига, ё иқтисодий давр ичига ёки муносабатлар тизими даражасига боғлайдилар. Бу эса яна юқорида таъкидланган ҳолатни, инфратузилмаларнинг давлат иқтисодий сиёсати

⁸ Гукова А.В. Производственная инфраструктура в экономике региона. – М., “Экономика”, 2001 г. -235 с.

⁹ Чернявский И.Ф. Инфраструктура сельскохозяйственного производства: (Вопросы, теории и практики). – М., Экономика, 1979. – 232 с.

эътибори қаратилган ёки иқтисодий муносабатлар амал қиладиган объект ёхуд шундай элементлардан бири сифатида баҳоланишига сабаб бўлади.

Инфратузилмалар тизимидаги ишлаб чиқариш муносабатлари хизматлар кўрсатиш ва ишлар бажариш кўринишида намоён бўлади. Шунга кўра, юқорида таъкидланганидек, хизмат кўрсатиш иқтисодий фаолиятнинг муҳим кўриниши ҳисобланиб, у маҳсулот ишлаб чиқариш тушунчасидан фарқли ўлароқ, хизмат кўрсатишда сарфланаётган меҳнат ишлаб чиқариш жараёнининг ўзида тўғридан-тўғри сотилади. Бу ўз навбатида тизимда иқтисодий фаолиятни ташкил этишни бир мунча соддалаштиради ҳамда арзонлаштиради. Тизимда катта қийматдаги асосий ва айланма маблағларга эҳтиёж сезилмайди.

Хизмат кўрсатиш тушунчасини иқтисодий нуқтаи-назардан ифодалашда, ушбу фаолиятнинг натижасини товар сифатида тасаввур қиламиз. Хизмат кўрсатиш фаолияти натижасида истеъмолчиларнинг шахсий ва умумий эҳтиёжлари қондирилади. Аввало бу ерда эҳтиёжни қондириш деганда истеъмолчининг жисмоний, иқтисодий, маънавий ҳолатини ўзгартириш тушунилади, яъни, хизмат кўрсатиш фаолияти давомида ёки унинг натижасида ишлаб чиқарувчи истеъмолчининг жисмоний ва маънавий ҳолатини, кайфиятини ўзгартиради.

Шу билан бирга спорт билан шуғулланиш ҳамда физиологик эҳтиёжларни қондиришга қаратилган фаолият хизмат кўрсатишга кирмайди. Чунки, бу иккала ҳолда асосий меҳнат истеъмолчининг ўзидан талаб қилинади. Бу иккала ҳол учун истеъмолчи ҳеч қандай қиймат сотиб олмайди, балки, ўз меҳнатини ўзи учун, ўзининг жисмоний баркамоллигини, нормал физиологик ҳолатини таъминлаш учун сарфлайди.

Хизмат кўрсатиш тизими халқаро амалиётда қуйидагича таснифланади:

1. Коммунал хизматлар ва қурилиш;

2. Улгуржи ва чакана савдо, овқатланиш, ресторан ва меҳмонхона, туризм;

3. Ташиш, сақлаш, алоқа, молиявий воситачилик;

4. Мудофаа ҳамда мажбурий ижтимоий хизматлар;

5. Таълим, фан, соғлиқни сақлаш, жамоат ишлари ва бошқ.

Шу билан бирга, хизмат кўрсатиш тизимининг ўзига хос мураккаблик томонлари ҳам мавжуд. Масалан, транспорт, алоқа ёки санъат, хусусан, кино, тасвирий санъат, китоб. Булардан транспорт ҳақида тўхталадиган бўлсак, бугунги кунда транспортсиз ишлаб чиқаришни тасаввур қилиб бўлмайди. Ёки, кино ҳақида мулоҳаза юритадиган бўлсак, кино кишиларга маънавий озуқа беради, уларнинг эстетик ҳис-туйғуларини бойитади ёки жонлантиради. Мана шу иккита хизмат турини ўзаро таққослайдиган бўлсак, транспорт хизмати натижасини ҳеч қачон моддий ҳолда кўриб бўлмайди. Унинг иқтисодий натижаси асосан ташилган юк ҳажми, йўловчи сони ва масофа орқали белгиланади ва шу кўрсаткичларга тўғри пропорционал.

Шунга кўра инфратузилмалар тизимларининг қуйидаги ўзига хос жиҳатларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

- кўрсатилган хизмат турларининг ҳақиқий қийматини, баҳосини аниқлашнинг мураккаблиги. Бу айниқса, транспорт, омбор, реализация, юклаш-тушириш, ўраш ва бошқа ишлаб чиқаришга ёрдамчи тизимларда яққол кўринади. Уларда кўрсатилган меҳнат қиймати ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг пировард қиймати ёки баҳосида шаклланган бўлади.

- кўрсатилган хизматга мулкӣ эгалик алмашинуви жараёнининг мураккаблиги. Маълумки, ҳар қандай пулга айрибошланадиган товар ўз мулкӣ эгалигини ҳам алмаштира олади. Ёки бошқача қилиб айтганда, товар сотилиши жараёнида унинг эга ҳам алмашинади. Лекин, хизмат кўрсатиш фаолиятида бу жараённи кузатиш, ажратиш анча қийин кечади. Чунки, кўрсатилган хизмат моддий иқтисодий объект сифатида шаклланмайди. Қолаверса, юқорида таъкидланганидек, кўп ҳолларда

сарфланаётган меҳнат шу жараённинг ўзида тўғридан-тўғри истеъмол қилинади. Шунинг учун ҳам, кўрсатилган хизматга мулкий эгалик асосий ишлаб чиқариш натижасида шаклланган маҳсулотга эгалик ҳуқуқи остида бир субъектдан иккинчи субъектга ўтади.

- хизмат кўрсатишда стандартлаш жараёнларини қўллаб бўлмаслиги. Хизмат кўрсатишнинг номоддий характерда эканлиги сабаб, ушбу фаолиятни стандартлаш, метрологик жараёнларни қўллаб бўлмайди. Албатта, меҳнатни нормалаштириш мумкин. Лекин, бу асосан меҳнат ва унга ҳақ тўлаш мақсадида амалга оширилади ва меҳнат унумдорлигини назарда тутлади.

Хизмат кўрсатиш тизимида таълим соҳасида давлат таълим стандартлари қўлланилади. Бу стандартлаш бевосита таълим бериш, ўқитиш жараёнини эмас, балки, пировардда тайёрланган кадрларнинг билим ва малака даражасини кўзда тутлади.

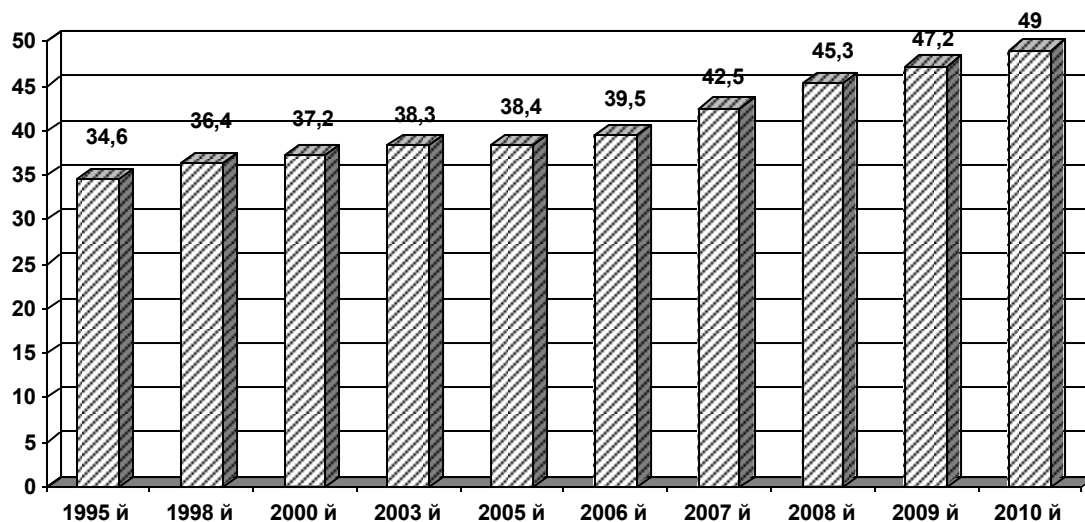
- сифатнинг доимий ўзгарувчанлиги. Маълумки, хизмат кўрсатиш фаолияти характерида кўп ҳолларда индивидуалликка мойиллик мавжуд. Бу эса бир жиҳатдан хизмат кўрсатиш сифатининг доимий ўзгарувчанликка асосланишига олиб келса, иккинчидан, хизмат кўрсатишда саноат каби автоматизация жараёнларини қўллашга имкон бермайди. Буни оддий маиший хизматдан то транспортгача кузатиш мумкин.

- кўрсатилаётган хизматларни сақлашнинг имкони йўқлиги. Бу жиҳат тўғри маънода яққол тушунарли, яъни, кўрсатилган хизматни фақат у кўрсатилаётган пайтдагина ҳисобга олиш мумкин. Қолаверса, масаланинг иккинчи жиҳати, яъни товар захирасининг мавжудлиги (албатта, чегараланган даражада) истеъмол бозорида фаолият кўрсатаётган корхона учун катта аҳамиятга эга. Лекин хизмат кўрсатиш бозорида меҳмонхонада битта номернинг бўш қолиши, битта ортиқча, захира сартарошни ушлаб туриш, захира транспорт воситаси сақлашни ижобий характерга эга деб бўлмайди.

Жамият иқтисодий тизимининг эволюцион тараққиёти ижтимоий ишлаб чиқариш муносабатларининг моддий ва номоддий гуруҳлари ўртасидаги нисбатни мунтазам ўзгартириб, чуқурлаштириб келган. Агар, ўтган асрнинг ўрталарида ҳам моддий ишлаб чиқариш мамлакатларда яратилаётган ялпи ички миллий маҳсулот таркибида катта улушни ташкил қилган ва мамлакатлар ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг асосини белгилаган бўлса, бугунги кунга келиб, хизмат кўрсатиш соҳалари ёки номоддий ишлаб чиқариш тизимлари ривожланган мамлакатлар иқтисодиётининг етакчи соҳаларига айланган. Хусусан, бугунги кунда ривожланган мамлакатларнинг кўпчилигида хизмат кўрсатиш соҳаларида яратилган қиймат улар ЯИМ таркибининг 2/3 қисмини ташкил қилади.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ иқтисодиётдаги самарали таркибий сиёсат ва изчил иқтисодий ислохотлар пировардида хизмат кўрсатиш соҳаларининг макроиқтисодий кўрсаткичлар тизимидаги улуши сезиларли даражада ортди. Жумладан, 1995 йилда мамлакат ЯИМда хизмат кўрсатиш соҳаларининг улуши 34,6 фоизни, 1998 йилда 36,4 фоизни, 2000 йилда 37,2 фоизни, 2003 йилда 38,3 ва 2006 йилда 39,5 фоизни, 2007 йилда 42,5 фоизни, 2008 йилда 45,3 фоизни, 2009 йилда 47,2 фоизни, 2010 йилда 49 фоизни ташкил этиб, ўтган ўн беш йил ичида мазкур тармоқларнинг республика ялпи маҳсулотидаги улуши барқарор ўсиш динамикасига эга бўлди. Мазкур йиллар ичида хизмат кўрсатиш соҳаларининг мамлакатда яратилган ЯИМ ҳажмидаги улуши қарийб 142 фоизга ошган (1.1.1-диограмма).

1995-2010 йилларда Ўзбекистон ялпи ички маҳсулотида хизмат кўрсатиш соҳалари улуши динамикаси, фоизларда

1.1.1-диограмма. 1995-2010 йилларда Ўзбекистон ялпи ички маҳсулотида хизмат кўрсатиш соҳалари улуши динамикаси, фоизларда

Хизмат кўрсатиш соҳаларининг ривожланишида моддий ишлаб чиқариш муҳим роль ўйнайди. Айниқса бу борада саноат ишлаб чиқаришининг аҳамияти ғоят катта. Айнан саноатнинг ривожланиши хизмат кўрсатиш соҳаларида узлуксизлик, мунтазамлик характери кесб этган. Шунинг учун инфратузилмалар тизимини барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим шартларидан бири бу – хизматлар сектори билан саноат ишлаб чиқаришини ўзаро узвийликда, чуқур “интеграцион плацдарм”да ташкил этиш ва ривожлантиришдан иборат. Буни кейинги йилларда мамлакатимизда саноат ишлаб чиқаришини ривожлантириш билан боғлиқ бир қатор муҳим тадбирлар пировардида ҳам кўриш мумкин. Чунончи, 2002-2006 йилларда саноат ишлаб чиқаришининг ялпи ички маҳсулот ҳиссасидаги улушининг сезиларли даражада ортиб бориши ўз навбатида инфратузилмалар соҳаларининг улуши кўрсаткичининг мос равишда юқори суръатда ўсишига сабаб бўлди.

1.2. Хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва бошқариш бўйича хорижий давлатлар тажрибаси

Кишилиқ жамиятининг кўп минг йиллик эволюцион тараққиётида дунё халқлари ва мамлакатларининг ўзаро ҳамкорлиги, интеграциялашуви

мунтазам чуқурлашиб, кенгайиб келганлиги сир эмас. Қадим тарихдан давом этиб келган халқларнинг буюк кўчишлари, йирик империяларнинг барпо этилиши ва парчаланиши, динларнинг дунё халқлари ҳаётида чуқур илдиз отиши, буюк географик кашфиётлар, саноат инқилоби, фан-техника тараққиёти, жаҳон урушлари, глобал табиий офатлар, жаҳон ҳўжалигининг глобаллашуви, халқаро хавфсизлик, халқаро ташкилотларнинг ташкил этилиши ва фаоллашуви дунёда яхлит ижтимоий маконнинг шаклланиши сари ташланган тадрижий қадамдир.

Бу узлуксиз ва ниҳоясиз жараёнда тажриба тушунчаси алоҳида ўрин эгаллаб, унга одатда икки хил талқинда ёндошилади. Биринчиси, миллий тарихий талқин бўлиб, ҳар бир халқ, миллат ва давлат замонавий ижтимоий муносабатларини ўз тарихий тажрибасига асосланган ҳолда ҳамда амалда юзага келган шарт-шароитни ҳисобга олиб шакллантиради ва ривожланиш йўлини белгилайди.

Ўрганилаётган тушунчанинг иккинчи талқини жамиятдаги ҳар бир ижтимоий бирлик, тузилма ўз фаолиятини, муносабатларини турдош бирликлар босиб ўтган кечинмалар, тажрибадан фойдаланган ҳолда йўлга қўйиши, ташкил этиши билан изоҳланади. Лекин ҳар иккала талқинда ҳам конкрет шаклланган хусусий шарт-шароитлар инобатга олиниши бирламчи характерга эга.

Буни Ўзбекистон Президенти Ислон Каримовнинг 1993 йилда чоп этилган “Ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли” номли тарихий асарида билдирилган қуйидаги мулоҳазалар билан асослаш мумкин: “Биз бошқа давлатларнинг ривожланиш жараёнида тўпланган ва республика шароитига татбиқ қилса бўладиган барча ижобий тажрибалардан фойдаланиш имкониятини истисно қилмаймиз. Айни чоғда бирон-бир андозадан, ҳатто у муайян мамлакатда ижобий натижаларга олиб келган бўлса ҳам, кўр-кўрона нусха кўчириш мутлақо номақбулдир. Шуниси аниқ-равшанки, муайян воситалар ва усуллар қайси мамлакат

учун мўлжалланган бўлса, улар ўша мамлакатга хос бўлган алоҳида шароитлардагина ижобий самара бериши мумкин”¹⁰.

Юқорида келтирилган мулоҳазаларга асосланиб, мазкур тадқиқот ишида гарчи қадимги фаолият турларига асослансада, иқтисодиётнинг мустақил сектори сифатида яқин тарихда шаклланган хизмат кўрсатиш соҳаларининг тараққий этган мамлакатлар амалиётида ривожланиши билан боғлиқ тажрибаларни ўрганишга алоҳида эътибор қаратилди.

Халқаро статистика амалиётида миллий иқтисодиёт учта йирик секторга ажратилиб ўрганилади. Булар – бирламчи (қишлоқ ва ўрмон хўжалиги, кон-қазлов ёки тоғ-кон саноати), иккиламчи (қайта ишлаш тармоқлари) ва учламчи (хизматлар ёки сервис соҳалари) секторлардир. Замонавий жаҳон иқтисодиётида деярли барча мамлакатлар учун айнан учинчи – сервис соҳалари секторининг жадал ривожланиш суръатлари хусусиятли ҳолдир. Ҳатто 20-асрнинг 80-90 йилларига келиб мазкур секторнинг ривожланган мамлакатлар ЯИМ ҳажмидаги улуши ўртача 63 фоизни, ривожланаётган мамлакатларда эса 49 фоизни ташкил этганлигининг ўзиёқ аллақачоноқ хизматлар соҳаларини ривожлантириш давлатлар иқтисодий сиёсатида марказий ўринни эгаллаганлигини кўрсатади.

Сервис соҳаларида яратилган қийматнинг ЯИМда 50 фоизлик улушни эгаллаш АҚШда 1955 йилдан, Буюк Британияда 1960 йил, Францияда 1970, Японияда 1975 йил, ГФР ва Италияда 1980 йилдан, Россияда эса 1995 йилдан кузатилади¹¹.

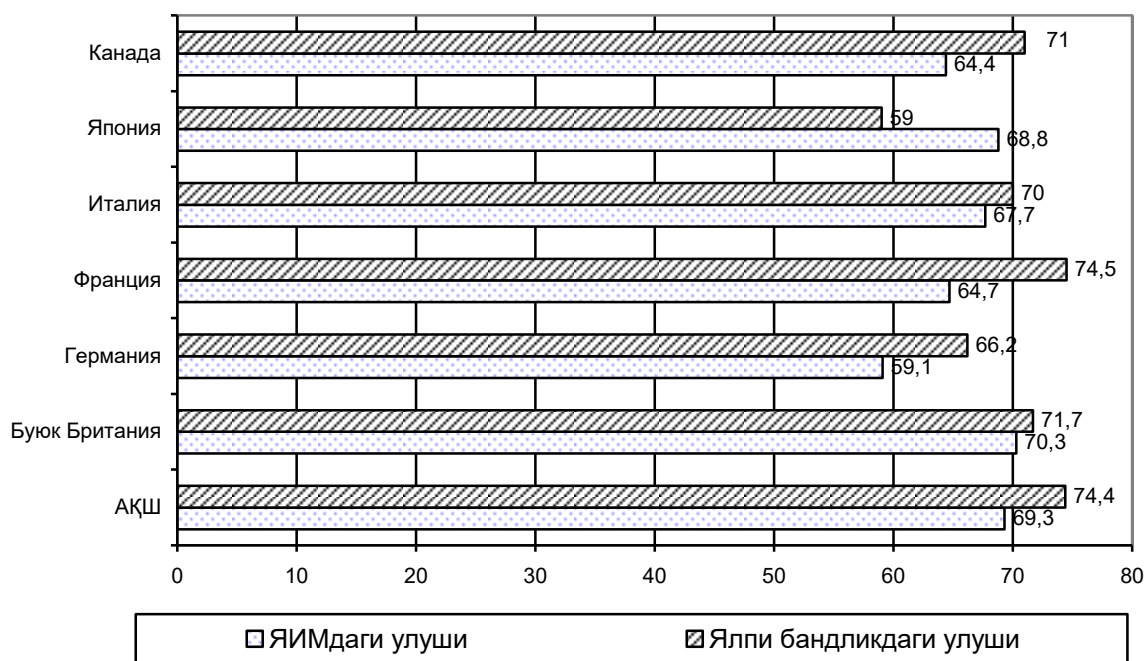
1.2.2-диограмма

Иқтисодиёти тараққий этган мамлакатлар ЯИМ ва ялпи бандлигида хизмат кўрсатиш соҳаларининг улуши, фоизларда¹²

¹⁰ Каримов И.А. Ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. 1993 йил, август. //Ўзбекистон келажиги буюк давлат. – Т.: Ўзбекистон, 1998. -87-88-бетлар.

¹¹ Жильцов Е.Н., Казаков В.Н., Восколович Н.А. Экономика сферы платных услуг. // Под редакцией д.э.н., проф. Жильцов Е.Н. – Казань, 1996 г.

¹² Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет // Под ред. И.С. Королева. – М.: изд-во “Юристъ”, 2003. стр-157.

1.2.2-диограмма. Иқтисодиёти таракқий этган мамлакатлар ЯИМ ва ялпи бандлигида хизмат кўрсатиш соҳаларининг улуши, фоизларда

2000 йиллар бошларига келиб ривожланган мамлакатлар ЯИМ ва умумий бандлик таркибида сервис соҳалари секторининг улуши ушбу мамлакатлар иқтисодиёти структураси яққол белгилаб беради. Жумладан, мазкур секторнинг ЯИМдаги улуши АҚШда 69,3 фоизни, Буюк Британияда 70,3 %, Германияда 59,1 %, Францияда 64,7%, Италияда 67,7 %, Японияда 68,8 %, Канадада 64,4 фоизни ташкил қилган. Бу кўрсаткич бандлик таркибида мос равишда АҚШда 74,4 %, Буюк Британияда 71,7 %, Германияда 66,2 %, Францияда 74,5 %, Италияда 70,0 %, Японияда 59,0 % ва Канадада 71 фоизга тенг бўлган 1.1.2-диограмма).

Умуман олганда, хизматлар соҳаси мазкур мамлакатларда 19-аср иккинчи яримидан етакчи мавқени эгаллаб келган. Бу аҳоли бандлиги тизимида яққол кўзга ташланади. Чунончи, “постиндустриал жамият” назарияси асосчиси, таниқли америкалик социолог Дэниел Белл маълумотларига кўра, 1870 йилгача бўлган даврда Англияда аҳолининг мутлоқ катта қисми айнан уй хизматчилари касбий гуруҳига мансуб бўлган. Лекин бу даврда хизматлар соҳаси миллий даромадни яратувчи секторлар таркибига киритилган эмас. Бу амалиёт ғарб иқтисодиётида 20-аср ўрталарига келибгина йўлга қўйилган.

Ривожланган ғарб иқтисодиётида сервис соҳалари ривожланиши айнан саноатлашув муносабатлари кенг ривож топган даврда (бу давр кўплаб адабиётларда индустриал жамият деб номланади) тез суръатларда кузатила бошланди. Д.Белл таснифи бўйича АҚШ ва Ғарбий Европа мамлакатларида сервис соҳаларининг ривожланиши 3 та босқичга ажратилади. Чунончи, биринчи босқич – саноатнинг ривожланиши товарлар ҳаракатини таъминлаш шарти сифатида транспорт ва ва бошқа бир қатор хизматларнинг кенг раванқ топиши билан изоҳланади. Иккинчи босқич эса улгуржи ва чакана савдони ўз таркибига олувчи тақсимот тизимини ҳамда молия, суғурта ва кўчмас мулк операциялари билан боғлиқ соҳаларни қамраб олиб, айнан шу даврда бугунги бозор инфратузилмалари ўзининг замонавий қиёфасини эгаллаган.

Учинчи босқич юқоридаги иккита босқичдан фарқли ўларок, ишлаб чиқарувчилар манфаатларидан истеъмолчилар манфаатларини кўпроқ кўзлайди ва бу давр учун аҳолига хизматлар кўрсатиш тизимининг жадал ривожланиши хусусиятли ҳолдир. Миллий даромаднинг ўсиб бориши билан истеъмол товарлари хариди сезиларли даражада пасайиб, унинг ўрнига аввалига узоқ муддатли фойдаланиладиган товарлар, маиший хизматлар, кейинчалик, саёҳат, кўнгил очар хизматлар, ижтимоий хизматлар истеъмоли кенгайган. Умуман олганда, айнан ғарб мамлакатларида иқтисодий ўсиш ва аҳоли даромадларининг ўсиб бориши замонавий хизмат кўрсатиш сектори учун хос бўлган асосий тамойил – хизматларнинг индивидуаллашуви жараёни кузатилади¹³.

Россиялик олимлар Е.Н.Жильцов, В.Н.Казаков ва Н.А.Восколовичларнинг ҳаммуаллифликдаги “Пуллиқ хизмат соҳалари иқтисодиёти” номли китобида Ғарбий Европа мамлакатларида сервис

¹³ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования. – М.: изд-во. “Академия”, 1999. Стр-171.

соҳалари ривожланиш суръатларининг тезлашувида қуйидаги омиллар таъсири очиб кўрсатилади¹⁴:

Биринчидан, илмий-техник тараққиёт натижасида ижтимоий ишлаб чиқаришнинг ўсиши ва унинг пировардида кишилар турмуш даражасининг сифат жиҳатдан яхшиланиши. Бу таъсирни муаллифлар аҳоли даромадларининг ўсиши ва истеъмол таркибидаги ўзгаришларнинг ўзаро алоқадорлигини тавсифловчи Энгелнинг 1- ва 2-қонунларига кўра асослайдилар. Чунончи, бозор иқтисодиёти тараққий топган мамлакатларда оила бюджети харажатлари таркибида озиқ-овқат маҳсулотлари атиги 18-20 фоизни, хизматлар учун сарфлар улуши эса 35-40 фоизни ташкил этади. Қашшоқ мамлакатларда озиқ-овқат маҳсулотлари хариди харажатлари улуши оилалар бюджетининг яримидан ортиғига тенг.

Иккинчидан, ижтимоий меҳнат тақсимотининг чуқурлашуви, илмий-техник тараққиёт туфайли жамият аъзоларининг вақт тақсимоти, жумладан, иш ва меҳнат вақти нисбати, шунга кўра, меҳнат ва ҳордиқ фаолиятига муносабатларининг мунтазам ўзгариб бориши. Ривожланган мамлакатларнинг бугунги иқтисодий тараққиётида ишловчилар бўш вақтининг кўпайиши уларнинг турли хилдаги хизматларга бўлган талабининг ошиш қонунияти кузатилади. Бу албатта, фақат бўш вақтнинг ўзи билан изоҳланмайди, чунки, айнан ихтиёрдаги даромаднинг мунтазам кўпайиб бориши иш вақтини қисқартириш имконини беради. Шунга кўра даромад ва бўш вақтнинг кўпайиши кишиларда ҳордиқ чиқаришга қаратилган турлича хизмат турларини танлаш имконияти даражасини оширади. Шунинг учун бугунги кунда Ғарб амалиётида нафақат хизматларнинг янги турлари, балки, уларга талабнинг ноанъанавий ёндошуви – индивидуаллашган хизматлар ҳажми ҳам ошиб бормоқда.

¹⁴ Жильцов Е.Н., Казаков В.Н., Восколович Н.А. Экономика сферы платных услуг. // Под редакцией д.э.н., проф. Жильцов Е.Н. – Казань, 1996 г.

Учинчидан, ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг тезлашуви ва аҳоли турмуш сифатининг ўсиб бориши ривожланган мамлакатлар олдида бошқа бир муаммо – атроф-муҳит муҳофазаси масаласини кун тартибига қўйган. Бу масаланинг муқаддимаси ўтган асрнинг 50-70-йилларида кенг муомалада бўлган “яшил инқилоб” даври билан боғлиқ, дейиш мумкин. Сервис соҳалар ривожланишидаги ушбу омилнинг ролини юқори суръатлардаги урбанизациялашув ва агломерациялашув жараёнлари юз бераётган йирик шаҳарлардаги ободонлаштириш, кўкаламзорлаштириш, сув таъминоти, канализация, чиқинди ва ахлат йиғиштириш, уларни чиқариб ташлаш каби анъанавий хизматларнинг сифат жиҳатдан яхшиланиши билан бир қаторда, янги турдаги хизматларнинг вужудга келиши билан ҳам изоҳланади. Чунончи, чиқиндиларни қайта ишлаш, атроф-муҳитни яхшилаш, ресурсларни тежаш мақсадида моддий буюмларни ижарага бериш, буюртмалар асосидаги савдо хизматлари шулар жумласидандир.

Тўртинчидан, замонавий жамиятда ижтимоий-демографик жараёнларнинг мураккаблашуви, шу жумладан, турмуш даражасининг ўсиши, тиббий, ижтимоий ҳимояга қаратилган хизматлар сифатининг такомиллашуви умр кўриш даражасининг мутассил ошишига олиб келмоқдаки, бу ўз навбатида бир томондан жамият “қариши”ни юзага келтирса¹⁵, иккинчи томондан тиббий, ижтимоий таъминот хизматларига бўлган талабнинг ҳар томонлама ошишига ўсишига сабаб бўлмоқда.

Маълумотларга кўра, навқирон ёшдаги кишиларга нисбатан пенсия ёшидагилар тиббий хизматлар учун 3-4,5 марта кўпроқ харажатлар сарфлайди.

Ижтимоий-демографик жараёнларнинг сервис сектори ривожланишига таъсирини кейинги 50-60 йил ичида аёллар ижтимоий

¹⁵ Бир гуруҳ демографлар нуқтаи назарига кўра, ҳозирги вақтда кўплаб ривожланган мамлакатларда пенсия ёшининг узайтирилиши (масалан, 2010 йилда Францияда) замирида нафақат истикболда давлат бюджети камомадларини қисқартириш, балки, аҳоли умр кўриш даражасининг ўсиши билан боғлиқ ҳолда, аҳоли сони ва меҳнат ресурслари ўртасидаги мутаносибликни қайта тақсимлаш

фаоллигининг кескин ўсишида ҳам яққол кузатилади. Аёлларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳамда сиёсий фаоллашуви уй хизматларини (буюртмалар асосида овқат тайёрлаш ва етказиб бериш, кир ювиш, уй тозалаш, бола тарбияси ва бошқ.) бажаришга ихтисослашган маиший хизмат тузилмаларининг ривожланишига туртки бўлди.

Айни пайтда Ғарб индивидуализми учун хос оилавий муносабатларнинг мураккаблашуви – ажралишлар сонининг ортиши, никоҳсиз яшаш, оила қурмаслик ҳолатларининг кўпайиши уй-жой соҳасидаги қўшимча хизматларнинг юзага келишида ўзига хос туртки бўлган.

Бу ва бошқа шу каби омиллар ўтган аср ўрталарига келиб хизматлар секторининг жаҳон ва миллий меҳнат тақсимотидаги ўрнини тубдан ўзгартириб юборди.

Бутунжаҳон савдо ташкилоти классификацияси бўйича бугунги кунда 160 дан ортиқ хизмат турларининг мавжудлиги ёки биргина АҚШнинг ўзида 1950-2000 йилларда аҳолининг хизматлар истеъмоли харажатлари 33 фоиздан 58 фоизга, жумладан, соғлиқни сақлаш учун 4,0 фоиздан 14,8 фоизга, таълим хизматлари улуши 0,9 фоиздан 2,4 фоизга, рекреацион хизматлар сарфи улуши 1,7 фоиздан 3,9 фоизга, молиявий хизматлар улуши эса 1,7 фоиздан 3,9 фоизга ўсганлиги юқоридаги мулоҳазани асослайди.

Россия Фанлар академияси Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро муносабатлар институти томонидан 2003 йилда чоп этилган “Жаҳон иқтисодиёти: 100 йиллик глобал анъаналар” номли монографияда келтирилишича 1900-2000 йиллар давомида бир қатор мамлакатларда

ҳамда ёши катта аҳолининг ижтимоий фаоллигига эришиш, шу орқали уларнинг жамиятда кечаётган ижтимоий жараёнлардан четда узилиб қолишига чек қўйиш ҳам кўзда тутилади.

ишчи кучи тармоқ бандлигида ўсиш динамикаси айнан хизматлар соҳасига тўғри келади (1.2.1-жадвал)¹⁶.

1.2.1-жадвал

1900-2000 йилларда хўжалик секторларида ишчи кучи бандлиги тақсимотининг ўзгариши, фоизда

<i>Хўжалик секторлари</i>	<i>АҚШ</i>			<i>Буюк Британия</i>			<i>Нидерландия</i>		
	<i>1900</i>	<i>1960</i>	<i>2000</i>	<i>1900</i>	<i>1960</i>	<i>2000</i>	<i>1900</i>	<i>1960</i>	<i>2000</i>
<i>Қишлоқ хўжалиги</i>	38,0	9,0	2,4	17,0	5,0	2,0	36,0	9,0	3,0
<i>Саноат (капитал қурилиш билан)</i>	33,0	31,0	20,0	29,0	28,0	26,0	32,0	41,0	22,0
<i>Хизматлар соҳалари</i>	29,0	60,0	77,0	54,0	67,0	72,0	32,0	50,0	75,0

Жумладан, дунё иқтисодиёти “локомативи” ҳисобланган АҚШда 1929-2000 йилларда иқтисодиётда жами бандлар сони ўртача 2,9 мартага ошгани ҳолда, бу динамик хусусият хизмат кўрсатиш секторида 4,6 мартани ташкил қилади. Мазкур ҳолатни сервис сектори тармоқлари бўйича кузатадиган бўлсак, ўрганилаётган даврда транспортда бандлар сони 1,5 мартага, улгуржи савдода 4,1 мартага, чакана савдода 3,5; рекреацион хизматларда 5,5; молиявий хизматларда 5,0; иш юритиш ва касбий хизматларда 30,0; давлат секторида, шу жумладан тиббиёт ва таълимда 6,0 ҳамда маиший хизматда 1,9 мартага ортган¹⁷.

Тармоқдаги бандлик таркибининг бу каби кескин ўзгариши шубҳасиз, ундаги ижтимоий ишлаб чиқариш ҳажмларига ҳам бевосита таъсир кўрсатмасдан қолмади. Масалан, 1990-1998 йиллар давомида АҚШда ЯИМ ҳажми динамикаси 118,4 фоизни ташкил этган бўлса, хизматлар секторида ишлаб чиқариш ҳажми 120,3 фоизга ўсган. Бу ҳолат Буюк Британияда ЯИМда 115,1 фоизни ва хизматлар секторида 125,2

¹⁶ Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / Под ред. И.С.Королева. – М.: Юристъ, 2003. Стр. -156.

¹⁷ The National Income and Product Accounts of the United States, 1929-82. P. 284-286 ҳамда Survey of Current Business, August 2001. P. 50. расмий нашрлар маълумотлари асосида ҳисобланди.

фоизни, Канадада мос равишда 118,3 ва 119,6 фоизни, Германияда эса 110,4 ҳамда 116,9 фоизни ташкил қилган. Ушбу таҳлилий мулоҳазани сервис соҳалари мисолида кузатадиган бўлсак, энг юқори ўсиш суръатлари савдо (АҚШда 137,6 %), алоқа (Буюк Британияда 169,4 %), иш юритиш (Буюк Британияда, 150,6 %), молиявий хизматлар (Канадада 131,9 %), ижтимоий хизматлар (Буюк Британияда 134,1 %) турларига мансуб бўлса, энг қуйи кўрсаткичлар давлат хизматлари (АҚШда 101,5 % ва Канадада 102,8 %) ҳамда маиший хизматлар (АҚШда 104,3 % ва Канадада 96,6 %) ҳиссасига тегишлидир (1.2.2-жадвал)¹⁸.

1.2.2-жадвал

1990-1998 йилларда алоҳида мамлакатлар хизматлар секторида
ишлаб чиқариш ҳажми ўсиши динамикаси, фоизларда

<i>Тармоқлар</i>	<i>АҚШ</i>	<i>Буюк Британия</i>	<i>Канада</i>	<i>Германия</i>
<i>Ялпи ички маҳсулот</i>	<i>118,4</i>	<i>115,1</i>	<i>118,3</i>	<i>110,4</i>
<i>Хизмат кўрсатиш соҳалари, жами</i>	<i>120,3</i>	<i>125,2</i>	<i>119,6</i>	<i>116,9</i>
<i>Савдо</i>	<i>137,6</i>	<i>117,5</i>	<i>128,5</i>	<i>116,9</i>
<i>Шундан, Улгуржи савдо</i>	<i>147,5</i>	<i>х</i>	<i>138,6</i>	<i>112,9</i>
<i>Чакана савдо</i>	<i>130,7</i>	<i>х</i>	<i>120,7</i>	<i>106,3</i>
<i>Транспорт</i>	<i>114,5</i>	<i>127,8</i>	<i>123,0</i>	<i>114,7</i>
<i>Алоқа</i>	<i>131,6</i>	<i>169,4</i>	<i>127,1</i>	<i>132,2</i>
<i>Молиявий хизматлар</i>	<i>121,3</i>	<i>115,0</i>	<i>131,9</i>	<i>127,9</i>
<i>Сугурта</i>	<i>123,6</i>	<i>х</i>	<i>119,7</i>	<i>102,5</i>
<i>Иш юритиш</i>	<i>130,2</i>	<i>150,6</i>	<i>137,5</i>	<i>126,2</i>
<i>Ижтимоий хизматлар</i>	<i>110,0</i>	<i>134,1</i>	<i>107,5</i>	<i>114,9</i>
<i>Рекреацион хизматлар</i>	<i>127,4</i>	<i>х</i>	<i>124,6</i>	<i>х</i>
<i>Маиший хизматлар</i>	<i>104,3</i>	<i>х</i>	<i>124,6</i>	<i>х</i>
<i>Давлат сектори хизматлари</i>	<i>101,5</i>	<i>х</i>	<i>102,8</i>	<i>х</i>

¹⁸ Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / Под ред. И.С.Королева. – М.: Юристъ, 2003. – стр. 156. Стр. 170-171.

Жаҳон иқтисодиёти, шу жумладан, тараққий топган мамлакатлар миллий хўжаликлари тизимида сервис соҳалари ривожланишининг бугунги тенденциясига назар ташлайдиган бўлсак, жамият ҳаётининг барча қирраларида кузатилгани каби, мазкур секторда ҳам глобаллашув жараёнлари қизгин руҳда кечаётганлигининг гувоҳи бўлишимиз мумкин. Кейинги йилларда дунё бозорида хизматлар экспорти ҳажми 754 млрд. АҚШ долларида 1400 млрд. АҚШ долларига етганлиги, ўз навбатида хизматлар экспортининг жами экспортдаги улуши 18,5 фоиздан 20 фоизга ошганлиги бунинг яққол далилидир.

Айниқса, нисбатан “янги” хизмат кўрсатиш тармоқлари – ахборот, молиявий, иш юритиш ва бошқа шу кабиларнинг тармоқ экспорт ҳажмидаги улуши 37 фоиздан 44 фоизга кўтарилган. Сиёсий ва иқтисодий муомала лугатида “G-8” номини олган – АҚШ, Буюк Британия, Германия, Италия, Канада, Россия, Франция ва Япония мамлакатларида кейинги йилларда хизматлар экспортининг йиллик ўсиш суръати ўртача 3,3 фоизни ташкил қилмоқда. Айни пайтда, унинг асосини компьютер-информацион (15,5 %), молиявий (13,7 %), коммуникацион (7,9 %), суғурта (6,6 %), иш юритиш (5,9) хизматлари ташкил қилмоқда¹⁹.

Айни чоғда хизматлар соҳаларининг глобаллашуви либерализация жараёнлари билан ҳам узвий боғлиқ бўлиб, бу айниқса, молиявий хизматлар ва операциялар, туризм, халқаро рекреацион хизматлар, фан хизматлари секторларида яққол кўзга ташланади.

I.3. Бозор иқтисодиёти шароитида хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантиришда давлат сиёсатининг муҳим йўналишлари

Бозор муносабатлари шароитида иқтисодиётнинг эркинлашуви мулкнинг давлат тасарруфидан чиқарилиб нодавлат секторига берилиши, айниқса хусусий мулкдорлар синфининг шаклланиши, иқтисодиётни бошқаришда давлатнинг назорат функциясининг қисқартирилиши, ҳар бир

¹⁹ World Development Indicators, 2001. P. 220.

хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида мустақилликнинг таъминланиши, уларнинг ўз фаолиятини олиб боришлари учун юқоридан кўрсатма асосида эмас, балки ўзларининг амалий қарорлар қабул қилиши, мулкий жавобгарлик ва масъулиятнинг кучайиши каби ҳолатлар ва омиллар эвазига содир бўлмоқда. Бу барча тармоқ ва соҳаларга, шу жумладан хизмат кўрсатиш соҳасига ҳам оид ўзгаришлардир.

Хизмат кўрсатиш соҳасининг аҳамияти йилдан-йилга ошиб бормоқда. Чунки, ушбу соҳанинг ривожланиши янги иш ўринларини очиш эвазига ишсизликнинг олдини олишга, аҳолини иш билан таъминлаб, уларнинг фаровонлигини оширишга, мамлакат бозорини хизматлар билан тўлдиришга ва шу соҳада эркин рақобат муҳитининг яратилишига, давлат бюджетининг даромадлари оширилишига, аҳолининг яшаш даражаси ва сифатининг кўтарилишига олиб келади.

Мазкур соҳанинг муҳимлигини шундан ҳам англаш мумкинки, охириги йилларда уни ривожлантириш ва такомиллаштиришга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Президенти ва ҳукуматининг бир қанча фармон ва қарорлари, вилоятларда унинг ижросини таъминлашга бағишланган қарорлари қабул қилинди. Булар жумласига шубҳасиз энг аввало, мамлакат Президентининг 2006 йил 17 апрелдаги “Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-325-сонли қарорини, 2007 йил 23 майдаги “Ўзбекистон Республикасида 2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-640-сонли Президент Қарорини киритиш мумкин.

Ушбу қарорлар нафақат ўтган йиллар давомида, балки, яқин истиқболда ҳам мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришнинг дастурамали бўлиб қолади. Улар асосида ўтган йилларда давомида мамлакатимиз ва ҳудудлар бўйича амалий дастурлар ишлаб чиқилиб, изчил амалга оширилиб келинди.

Албатта, хизмат кўрсатиш хўжалик фаолиятининг ажралмас таркибий қисми сифатида кўп сонли меъёрий-қонуний ҳужжатлар билан тартибга солинади ва унинг ҳуқуқий асослари белгиланиб берилади. Бу борада аввало "Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш"га оид алоҳида боб киритилган Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик Кодексини, "Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида"ги, "Стандартлаштириш, маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида"ги, Банкротлик тўғрисида"ги, "Суғурта фаолияти тўғрисида"ги, "Аудиторлик фаолияти тўғрисида"ги, "Баҳолаш фаолияти тўғрисида"ги, "Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида"ги, "Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида"ги, "Техник жиҳатдан тартибга солиш тўғрисида"ги ва бошқа бир қатор қонун ҳужжатларини санаб ўтиш жоиз.

Айни пайтда тармоқнинг кейинги йиллардаги жадвал ривожланиши ва Президентимиз Ислом Каримовнинг Осиё тараққиёт банки Бошқарувчилар кенгаши 43-йиллик мажлисининг очилиш маросимидаги нутқида таъкидлаганидек: "Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳасини, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга қаратилаётган алоҳида эътибор инқирозга қарши туриш ва иқтисодиётни барқарор ривожлантиришни таъминлашда ҳал қилувчи омил"²⁰га айланишида 2006 йил 17 апрелдаги "Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-325-сонли ҳамда 2007 йил 21 майдаги "Ўзбекистон Республикасида 2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-640-сонли Президент Қарорларининг ўрни беқиёсдир.

²⁰ Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримовнинг ОТБ Бошқарувчилар кенгаши 43-йиллик мажлисининг очилиш маросимидаги нутқи. – Т.: 2010 йил 4 май. Манбаа: <http://www.anons.uz>

Президент Ислон Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтариладиган йил бўлади” номли маърузасида ҳам ушбу соҳада эришилаётган ютуқларга алоҳида эътибор қаратган.

Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси 2011 йилда жадал суръатлар билан ривожланиб, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2000-йилдаги 37 фоиз ўрнига 50,5 фоизни ташкил этди²¹.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш дастурида белгиланган чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида хизмат кўрсатиш ҳажми 2010 йилда 31,8 триллион сўмни ташкил этди, 2009 йилга нисбатан эса 113,4 фоиз ўсишга эришилди. 2011 йилда хизмат кўрсатиш ҳажми 13,2 фоизга ўсди ва 41083 миллиард сўмни ташкил этди. Йил якунлари бўйича хизматларни диверсификация қилиш ва уларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш натижасида хизматлар соҳасида ўсишга эришилди ва 2011 йилда унинг улуши ЯИМнинг 50,5 фоизини ташкил этди, 2010 йилда бу кўрсаткич 49 фоизни ташкил этган эди.

Хизмат кўрсатиш соҳасида қўшимча иш ўринларини ташкил этиш учун зарур шароитлар яратилмоқда ва 2011 йилда 248 мингта иш ўрини ташкил этиш башорат қилинган бўлса, йил якунига келиб 254 мингдан ортиқ иш ўрини яратилди.

1.3.1- жадвал

2007-2011 йилларда Ўзбекистон Республикаси минтақалари бўйича хизматларнинг ривожланиши ҳолати (солиштирма нархларда)

Ўтган йилга нисбатан фоизда

№	Минтақалар номи	Хизматлар ҳажми ўсиши									
		2007 йил		2008 йил		2009 йил		2010 йил		2011	
		режа	амал	режа	амал	режа	амал	режа	амал	режа	амал

²¹ Каримов И.А. “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтариладиган йил бўлади”. Ўзбекистон Республикаси И.А.Каримовнинг 2011 йилнинг асосий якунлари ва 2012 йилда Ўзбекистоннинг ижтимоий иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси// Халқ сўзи, 2012 йил 20 январь, № 14 (5434).

			да		да		да		да		да
	Ўзбекистон Республикаси	117,4	126,6	118	121,3	118,9	116,7	121,8	114,9	115,0	113,2
	<i>Шу жумладан:</i>										
1.	Қорақалпоғистон Республикаси	118,2	132,8	118,5	123	118,7	116,2	119	116,4	114,1	117,7
2.	Андижон вилояти	116,5	130,2	117	123,5	117,2	120,1	118	116,6	114,3	116,2
3.	Бухоро вилояти	117,9	143,2	118	123,5	118,2	121,2	119	118,4	117,2	116,5
4.	Жиззах вилояти	119,5	130,7	119,7	120,2	122	114,8	125	119,6	113,3	118,8
5.	Қашқадарё вилояти	117,4	118,1	117,7	117,7	118,2	117,1	121,6	115,1	116,7	118,0
6.	Навоий вилояти	120,5	129,3	120,6	124,6	121,2	120,6	125	116,4	111,4	116,8
7.	Наманган вилояти	118,9	122,4	119,4	120,6	122,1	122,8	125	121,6	114,2	119,4
8.	Самарқанд вилояти	116,9	137,3	117	135,6	117,2	121,6	120	121,6	115,5	117,3
9.	Сурхондарё вилояти	120	130	122	120,7	122,1	120	124	116,4	114,2	120,4
10.	Сирдарё вилояти	115,9	135,4	116,2	126,6	116,7	124,3	120	117,2	115,1	124,4
11.	Тошкент вилояти	122	129,3	122,2	132	122,5	123,7	125	119,6	114,4	114,2
12.	Фарғона вилояти	119,8	124,6	120	125,6	120,1	124,5	122,5	120,5	113,6	116,5
13.	Хоразм вилояти	119,6	120,4	120	121	120,1	118,9	122	115,8	115,9	119,1
14.	Тошкент шаҳри	113,4	124,2	114,5	124,3	116,2	116,6	121	115,4	117,4	117,2

Соҳада таркибий ўзгаришлар кузатилмоқда. Алоқа, ахборотлаштириш, савдо, транспорт, туристик хизматларнинг ҳиссаси ортиб бормоқда. Коммунал, меҳмонхона, маиший хизматлар, автомобиль ва турли техникаларни таъмирлаш ва бошқа хизматлар даражаси пастлигича қолмоқда.

1.3.2- жадвал

**Ўзбекистон Республикасида 2010-2011 йиллар мобайнида хизмат
кўрсатиш соҳасидаги таркибий ўзгаришлар**

№		2011 йил			2010 йил		
	Хизмат турлари	млрд.сўм.	Ўсиш фоиз	Таркиби (фоиз)	млрд.сўм.	Ўсиш фоиз	Таркиби (фоиз)
	Хизматлар, жами	41083,3	113,2	100,00	32749,8	115,1	100,00
	Жумладан:						
1.	Савдо хизматлари	8607,5	118,6	20,95	6134,4	120,9	18,73
2.	Транспорт хизматлари	12350,2	104,1	30,06	10547	113	32,20
3.	Алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари	2630	139,9	6,40	2062,5	128,7	6,30
4.	Молия-банк хизматлари	3507,5	118,6	8,54	2753,8	119,4	8,41
5.	Туристтик-экскурсия хизматлари	64,1	127,3	0,16	44,7	115,3	0,14
6.	Меҳмонхона хизматлари	112,4	106,5	0,27	97,5	107,8	0,30
7.	Коммунал хизматлар	4780,5	99,9	11,64	3852,1	99	11,76
8.	Маиший хизматлар	534,5	120,9	1,30	561,4	122,8	1,71
9.	Автомобилларни таъмирлаш хизматлари	367,8	118,9	0,90	314,2	124,6	0,96
10.	Бошқалар	8128,9	118,5	19,79	6382,2	116,6	19,49

Хизматларнинг замонавий, илғор турлари – телекоммуникация хизматлари, уяли телефон алоқаси, молия-банк хизматлари, лизинг тартибидаги кредитлар ажратиш, суғурта, сайёҳлик-экскурсия ва бошқа замонавий хизмат турлари жадал суръатда ривожланмоқда.

Сўнгги йилларда туризм саноати аксарият мамлакатларда муҳим ўринлардан бирини эгалламоқда. Туризм саноати ишлаб чиқарадиган маҳсулот — туристик маҳсулот хизматлар ва товарларнинг анча катта ва ранг-баранг комплексини ўз ичига олади. Бу маҳсулотлардан кишилар саёҳат қилишда, шунингдек туризм доирасида дам олиш, ҳордиқ чиқариш, даволаниш, ўз билим ва касбий даражасини оширишда фойдаланишлари мумкин. Бунда туристик маҳсулотнинг таркибий қисмига кирувчи транспорт хизматлари унинг сифатига сезиларли таъсир кўрсатади.

Транспорт хизматлари кўрсатиш қонун ҳужжатлари билан мустаҳкамланган ҳуқуқий базага асосланади. Ушбу ҳужжатлар: 1) турли

халқаро транспорт ташкилотлари томонидан; 2) мамлакатларнинг миллий қонунчилиги доирасида; 3) юк ва йўловчи ташувчиларнинг ички қоидалари тарзида ишлаб чиқилган. Халқаро туризмни амалга оширишда транспорт хизматлари кўрсатишнинг турли жиҳатларига алоҳида диққат-эътибор бериш лозим. Саёҳатлар соҳасида халқаро ҳамкорлик чегараларининг кенгайиши божхона, чегара ва санитария назоратини амалга ошириш нормалари ва қоидаларини муттасил такомиллаштириб боришни тақозо этади.

Аҳолига кўрсатилаётган маиший хизматлар таркибида замонавий хизмат турлари устувор равишда ривожланмоқда. Маиший хизматларнинг умумий ҳажмида енгил автомобилларни таъмирлаш ва техникавий созлигини аниқлаш хизмати улуши 14,1% ни, мураккаб турдаги техникавий жиҳозларни таъмирлаш 10,6% ни, яқка тартибдаги уй-жойларни қуриш, уларни ва кўп қаватли турар жойларни таъмирлаш хизматлари 12% ни, аҳоли юқларини ташиш транспорт хизмати 12,4% ни, сартарошхона хизматлари 5,6% ни ташкил этади²².

Шу билан бирга, айти пайтда мазкур тармоқни ривожлантиришда мавжуд имкониятларидан ҳали тўлиқ фойдаланилмаётганлигини таъкидлаш лозимки, айти шу жиҳатлар яқин истиқболда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантиришга доир давлат сиёсатида, жумладан, миллий иқтисодиёт ва давлат бошқарувининг барча вертикал кесими тузилмаларида ишлаб чиқилиб, изчиллик билан амалга оширилиб келинаётган дастурларда ўз аксини топмоқда.

Бу борада эътиборли жиҳатлардан бири мамлакат минтақаларининг ёнма-ён, деярли бир хил шароитда жойлашганликларига қарамай, уларда кўрсатилаётган хизматлар бир-бирларидан катта фарқ қилиши билан изоҳланади. Агар Тошкент шаҳрида ҳар бир яшовчига 2762,3 минг сўмлик, Навоий вилоятида 963,1 минг сўмлик, Тошкент вилоятида 848,8 минг

²² Саидов А. Маиший хизмат кўрсатиш корхоналарида янги иш ўринларини очишнинг асосий йўналишлари. – Т.: “Бозор, пул ва кредит” журнали, 2010 йил, № 10 (161). 48-49-бетлар.

сўмлик хизматлар кўрсатилса, бу Қорақалпоғистонда – 204,5 минг сўмни, Сурхондарё вилоятида – 290,1 минг сўмни, Жиззах вилоятида 312,2 минг сўмни ташкил этди²³. Албатта, хизмат кўрсатиш соҳалари барқарор ривожланишида саноатлашув жараёни ўта муҳим роль ўйнайди. Лекин, айти пайтда хизматлар сектори минтақалар ижтимоий тараққиёт даражасини белгиловчи омиллардан биридир.

Бундан ташқари янги хизмат турлари, жумладан, тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай муҳит яратишда зарур бўлган молиявий, лизинг, консалтинг, юридик ва бошқа хизматлар етарли даражада ривожланмаяпти. Туристик хизмат кўрсатиш соҳасида беқиёс имкониятлар мавжуд бўлишига қарамай ушбу соҳа ўта секин ривожланмоқда. Бунга ҳудудлар бўйича туристик хизматларни кўрсатувчи тизимнинг яратилмаганлиги, ички туризм рекламалари ривожланмаганлиги, республика ичидаги туристик йўналишлар (маршрутлар) аҳолига маълум эмаслиги тўсқинлик қилмоқда.

Президент қарорида берилган катта имтиёзлар, жумладан болалар спорт иншоотларида кўрсатиладиган пуллик спорт хизматлари даромадидан олинадиган солиқ ва якка тартибдаги солиқ тўловларидан 3 йилгача озод қилинганлигига қарамай, қишлоқларда ушбу хизмат тури умуман ривожланмаяпти. Ҳисобот йилида республикада 203 та янги қурилган ва таъмирланган болалар спорт комплексларининг 75 фоизи қишлоқ жойларда барпо қилинганлигига қарамай, уларда кўрсатилган хизматлар ҳажми қисқариб бормоқда.

Шу сабабли ҳукуматимиз томонидан хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни тўғрисида қабул қилинган қарорда хизматлар ҳажмининг ўсиш даражасини юқори кўрсаткичларда белгилаб берилди.

Албатта, ўтган йиллар давомида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасида қатор муҳим натижаларга эришилганлигини ҳам таъкидлаб ўтиш жоиз.

²³ Ходиев Б. ва бошқ. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инкирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” номли асарини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисодиёт, 2009.

Чунончи, 2010 йилда хизмат кўрсатиш ва сервис секторидаги иқтисодий ўсиш 13,4 фоизни ташкил этиб, бу саноат 8,3 фоизни, қишлоқ хўжалигида 6,8 фоизни, асосий воситаларга йўналтирилган инвестицияларда 9,2 фоизни ташкил қилганлиги мазкур секторни ривожлантиришга қаратилган давлат сиёсатининг самарадорлигини кўрсатиб беради. Ёки “...сўнгги ўн йилда эса аҳолига кўрсатилган пуллик хизматлар ҳажми, киши бошига ҳисоблаганда, қарийб 20 баробар ошди. Биз бу борада мобил алоқа, интернет, видеотелефон тизими, рақамли телевидение, замонавий банк хизматлари, лизинг, суғурта, аудит, инжиниринг ва бошқа замонавий хизмат турларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратмоқдамиз”²⁴.

Мамлакатимиз Президентининг 2011 йил 21 январдаги Вазирлар Маҳкамасининг йил якунларига бағишланган мажлисидаги маърузасида таъкидланганидек, “Ҳозирги вақтда мамлакатимиз собиқ иттифок ҳудудида биринчилардан бўлиб рақамли ва кенг форматли телевидениега тўлиқ ўтиш бўйича катта миқёсдаги дастурни амалга оширишни бошлади ва бу жараён 2015 йилда ниҳоясига етказилади.

Аҳолининг интернет тармоғидан фойдаланиш имконияти кенгайиб бораётганини албатта ижобий баҳолаш лозим.

Айни вақтда интернет хизматини кўрсатиш тарифларини босқичма-босқич камайтириб бориш ҳисобидан ундан фойдаланувчилар учун шароитлар тобора яхшиланмоқда. Хусусан, 2010 йилда бу борадаги тарифлар 20 фоизга пасайтирилганини алоҳида қайд этиш керак”²⁵.

Маиший хизмат соҳасидаги давлат сиёсатида хусусийлаштириш, хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш билан бир қаторда тизимда фаолиятни юритишнинг ташкилий жиҳатларига ҳам, шунингдек, маиший хизмат корхоналари фаолиятини барқарорлаштириш билан боғлиқ масалаларга ҳам катта эътибор қаратилган. Чунончи, бу

²⁴ Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади //2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза. – Т.: “Халқ сўзи” газетаси, 2011 йил, 22 январь

борада 1995 йил 12 октябрдаги Вазирлар Маҳкамасининг 399-сонли “Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш корхоналари фаолиятини барқарорлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори, Республика Президентининг 1997 йил 17 сентябрдаги “Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш тизимида ислохотларни давом эттириш тўғрисида”ги Фармони, 1997 йил 19 сентябрдаги Вазирлар Маҳкамасининг “Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш тизими фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги 446-сонли Қарори кабиларни келтириб ўтиш мумкин²⁶.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантириш давлатимиз раҳбари томонидан 2010 йил 12 ноябрда Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ҳамда Сенатининг қўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” номли маърузасида белгилаб берилган олтинчи устувор йўналиш – “Демократик бозор ислохотларини ва иқтисодий либераллаштиришни янада чуқурлаштириш” соҳасидаги устувор вазифаларида ҳам алоҳида ўрин эгаллайди: “Мамлакатимиз иқтисодий тараққиётининг энг муҳим истиқболлари ва устувор йўналишларини белгилаб олар эканмиз, биз ички эҳтиёжнинг ўсишига алоҳида эътибор қаратишимиз керак бўлади. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози оқибатларини юмшатишга қаратилган Инқирозга қарши чоралар дастурида ана шундай ёндашув асосида иш тутганимиз ўтган йилларда ўзини тўла оқлади. Таъкидлаш керакки, бугунги кунда Осиёдаги кўплаб мамлакатлар айнан шундай позицияга амал қилиб келмоқда. Шундан келиб чиққан ҳолда, бизнинг яқин истиқболдаги энг муҳим вазифамиз бошлаган ишларимизни изчил давом эттириш - истеъмол талабини кенгайтириш мақсадида социал соҳани ривожлантириш, меҳнатга ҳақ тўлашни янада ошириш, хизмат кўрсатиш секторини, инфратузилма

²⁵ Ўша жойда.

²⁶ Саидов А. Маиший хизмат кўрсатиш корхоналарида янги иш ўринларини очишнинг асосий йўналишлари. – Т.: “Бозор, пул ва кредит” журнали, 2010 йил, № 10 (161). 48-49-бетлар.

объектларини ривожлантиришга, транспорт ва коммуникация лойиҳалари амалга оширилишига алоҳида эътибор беришдир”²⁷.

Айни пайтда бугунда эришилган натижалар ва мавжуд муаммолар хизмат кўрсатиш секторини ривожлантиришнинг куйидаги муаммолари ва уларни ҳал этиш имкониятлари борлигини кўрсатади:

Биринчидан, туризмни ривожлантириш имкониятлари мавжуд ҳудудларда хорижий туристларга хизмат кўрсатиш салоҳиятларидан етарли даражада фойдаланилмаяпти. Сервис даражаси, шунингдек транспорт хизматлари ва меҳмонхона хизматлари сифатининг пастлиги ички туристларга кўрсатиладиган хизматлар ҳажмини етарли даражада кенгайтириш имкониятини бермаяпти.

Иккинчидан, хизматларнинг моҳиятини тушунишда анъанавий, содда ёндошув устунлик қилмоқда, бунда пойафзалларни таъмирлаш, сартарошхоналар, расмхоналар ва ижара каби маиший кўринишдаги хизматларга эътибор қаратилмоқда холос.

Учинчидан, якка тартибдаги буюртмаларни бажаришга ихтисослашган майда товар ишлаб чиқариш каби сегментлар етарли даражада ривожланмаяпти, бу эса ўз навбатида, иқтисодий фаолиятнинг янги турларини, инвестиция ва сервис имкониятларини талаб этади.

Тўртинчидан, чекка ва бориш қийин бўлган ҳудудларни тегишли хизматлари билан таъминлашда коммуникация алоқалари ва технологияларини ривожлантиришни янада кенг миқёсда амалга ошириш лозим, бунда товар ишлаб чиқарувчиларга хизмат кўрсатувчи ахборот марказларини, юк ташиш, автомобил йўллари, сервис хизматлари ва транспорт инфратузилмалари бўйича электрон маълумотлар базасини истеъмолчиларга тақдим этувчи, экспорт юкларни қайта ишлаш бўйича логистик мажмуаларни ташкил этиш мақсадга мувофиқ.

²⁷ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. // Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. Манбаа: <http://www.gov.uz>

Бешинчидан, савдо ва умумовқатланишни ташкил этиш индустриясининг кенгайиб бораётганлиги уларнинг сифатини янада ошириш имкониятларининг борлигини кўрсатади.

Олтинчидан, коммунал соҳада кўрсатилаётган хизматлар истеъмолчилар талабларига мос келиши лозимдир, бунда улар ҳуқуқларининг ҳимояланганлик даражасини ошириш зарур. Ҳозирча бу масала кўп ҳолларда ўз ечими топмасдан қолмоқда.

I-Боб бўйича хулоса

Хизматлар соҳаси миллий иқтисодиётнинг таркибий қисми бўлиб иқтисодий муносабатлар умумий тизими таркибига киради ва жамиятдаги мавжуд иқтисодий қонунларга бўйсунди. Ҳозирги кунда тармоқларнинг халқаро таснифида улар уч секторга бўлинади: бирламчи (қишлоқ хўжалиги, қазиб олиш саноати), иккиламчи (қайта ишлаш саноати) ва учламчи (хизматлар соҳаси ёки ижтимоий соҳа). Бугунги кунга келиб, иқтисодий адабиётларда хизматлар соҳасининг чегаралари тўғрисида турли фикрлар мавжуд. Жумладан, ушбу соҳага маиший хизматлар, йўловчи транспорти хизматлари, алоқа хизматлари, турар жой коммунал хизматлари, таълим, маданият, санатория-соғломлаштириш, ҳуқуқ соҳасидаги ижтимоий-иқтисодий функциялари бир-бирига ўхшаш хизматлар киради.

Бугунги кунга келиб, нафақат кишилар ҳаётининг маиший жиҳатлари, балки саноат тармоқларининг ривожланиши, миллий иқтисодиётнинг самарадорлиги олдиндан мавжуд бўлган ҳамда янгидан пайдо бўлаётган ўнлаб турдаги хизматларга боғлиқ бўлиб бормоқда.

Хизматлар соҳаси жадал ривожланиб борар экан, тобора кўпроқ ишчи кучининг банд бўлишини таъминламоқда, давлат бюджетига солиқ тушумлари, валюта захирасига қатъий валюта тушумларининг кўпайишига ҳисса қўшмоқда. Айниқса аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш соҳасини

ривожлантириш ички истеъмол бозорида мутаносибликка эришишда, иқтисодий ўсишнинг муҳим шарти бўлган ички талабни кенгайтиришда, аҳолини иш билан таъминлашда муҳим роль ўйнайди. Автомобиллар ва маиший техникага сервис ва таъмирлаш хизматини кўрсатувчи корхоналарнинг ташкил қилиниши ҳамда ривожланиши шу махсулотларга бўлган талабнинг кенгайишига олиб келади

Айни пайтда бугунда эришилган натижалар ва мавжуд муаммолар хизмат кўрсатиш секторини ривожлантиришнинг қуйидаги муаммолари ва уларни ҳал этиш имкониятлари борлигини кўрсатади:

-туризмни ривожлантириш имкониятлари мавжуд ҳудудларда хорижий туристларга хизмат кўрсатиш салоҳиятларидан етарли даражада фойдаланилмаяпти. Сервис даражаси, шунингдек транспорт хизматлари ва меҳмонхона хизматлари сифатининг пастлиги ички туристларга кўрсатиладиган хизматлар ҳажмини етарли даражада кенгайтириш имкониятини бермаяпти.

-хизматларнинг моҳиятини тушунишда анъанавий, содда ёндошув устунлик қилмоқда, бунда пойафзалларни таъмирлаш, сартарошхоналар, расмхоналар ва ижара каби маиший кўринишдаги хизматларга эътибор қаратилмоқда холос.

-якка тартибдаги буюртмаларни бажаришга ихтисослашган майда товар ишлаб чиқариш каби сегментлар етарли даражада ривожланмаяпти, бу эса ўз навбатида, иқтисодий фаолиятнинг янги турларини, инвестиция ва сервис имкониятларини талаб этади.

-чекка ва бориш қийин бўлган ҳудудларни тегишли хизматлари билан таъминлашда коммуникация алоқалари ва технологияларини ривожлантиришни янада кенг миқёсда амалга ошириш лозим, бунда товар ишлаб чиқарувчиларга хизмат кўрсатувчи ахборот марказларини, юк ташиш, автомобил йўллари, сервис хизматлари ва транспорт инфратузилмалари бўйича электрон маълумотлар базасини

истеъмолчиларга тақдим этувчи, экспорт юкларни қайта ишлаш бўйича логистик мажмуаларни ташкил этиш мақсадга мувофиқ.

-савдо ва умумовқатланишни ташкил этиш индустриясининг кенгайиб бораётганлиги уларнинг сифатини янада ошириш имкониятларининг борлигини кўрсатади.

-коммунал соҳада кўрсатилаётган хизматлар истеъмолчилар талабларига мос келиши лозимдир, бунда улар ҳуқуқларининг ҳимояланганлик даражасини ошириш зарур. Ҳозирча бу масала кўп ҳолларда ўз ечими топмасдан қолмоқда.

II БОБ. ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА АНДИЖОН ВИЛОЯТИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ

2.1. Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожланиши ва уни бошқариш

Мамлакат миллий иқтисодиётининг таркиб жиҳатдан такомиллашуви ҳамда макроиқтисодий ривожланишида унинг минтақавий тузилмаларида рўй бераётган туб ўзгаришлар, амалга оширилаётган ислохотлар, бу жараённинг бевосита сифат ўлчови – минтақаларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси муҳим ўрин тутди. Минтақавий ривожланиш ўз навбатида унда содир бўладиган иқтисодий жараён ва муносабатларнинг кенг қамровлилиги, алоҳида тармоқ, тармоқлараро ҳамда минтақанинг ички ва минтақалараро алоқадорликнинг уйғунлиги тизимида намоён бўлади.

Андижон вилояти мамлакатимизда ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан тез ривожланаётган минтақалардан бири ҳисобланади ва мамлакат миллий иқтисодиётида, минтақавий таркиб тузилмасида ўзига хос ўрин эгаллайди.

Мамлакатимизда бўлгани каби Андижон вилоятида ҳам ўтган асрнинг 90-йиллари бошларидан жамият ҳаётининг барча жабҳаларида кенг қамровли ислохотлар босқичма-босқич амалга оширилмоқда ва бу минтақа иқтисодиётининг сифат жиҳатидан тобора янги қиёфага кириб бораётганлигини ифодалайди.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида Андижон вилоятида иқтисодиётнинг бошқа ўзак тармоқлари сингари хизмат кўрсатиш сектори ҳам жадал ривожланиш даврини бошдан кечирмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 майдаги “2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш Дастури тўғрисида” ги ПҚ-1754-сонли қарори ижросини таъминлаш мақсадида Андижон вилоятида амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижасида 2013 йил якуни билан жами жами хизматлар

120,9 фоизги орти, аҳоли ва ахборотлаштириш хизматлари 138,1 фоизга, компьютерли программлаштириш хизматлари 127,2 фоизга, молия хизматлари 131,1 фоизга, қурилиш хизматлари 125,7 фоизга, технологик ускуналарни таъмирлаш хизматлари 132,6 фоизга, қишлоқ хўжалиги техникаларини таъмирлаш хизматлари 137,6 фоизга, туристик хизматлар 116 фоизга, савдо ва умумий овқатланиш хизматлари 123,2 фоизга, маиший хизматлар 122,5 фоизга таълим хизматлари 103,4 фоизга, соғлиқни сақлаш хизматлари 132,6 фоизга ҳамда бошқа хизматлар 108,8 фоизга ошди.

Вилоят бўйича жами 1994 та савдо ва хизмат кўрсатиш шаҳобчалари ташкил этилиши кўзда тутилган бўлиб, амалда 2011 та, шундан 776 та савдо дўконлари, 102 та умумий овқатланиш шаҳобчалари, 51 та маиший хизмат кўрсатиш марказлари, 33 та Гузар савдо комплекслари, 11 та суғурта шаҳобчалари, 114 та кийим тикиш ва таъмирлаш устахоналари, 44 та пойабзал тикиш ва таъмирлаш устахоналари, 2 та кимёвий тозалаш, 122 та сартарошхона ва гўзаллик салонлари, 17 та суратхона, 19 маиший техникаларни таъмирлаш устахоналари, 91 автомобилларни таъмирлаш устахоналари 629 та бошқа хизмат кўрсатиш шаҳобчалари ташкил этилди.

Андижон вилоятида 2013 йил якунида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш дастури бўйича жами 23742 нафар янги иш ўринлари яратилиши кўзда тутилган бўлиб, амалда 23778 таянги иш ўринлари яратилди. Иқтисодий тармоқларида яратилган жами иш ўринларининг 29,6 фоизини ташкил қилди.

Сўнгги йилларда Андижон вилоятида хизматлар соҳасининг жадал ривожланиши амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг тобора чуқурлашуви ва мамлакатни модернизациялаш жараёнлари билан ҳамбарчас боғлиқдир.

Иқтисодий ислохотлар чуқурлашиб боргани сари хизмат кўрсатиш соҳаларини замонавий тармоқлари ривожланиб, сифат жиҳатидан янги босқичга кўтарилмоқда. Бу жараён Андижон вилояти шаҳар ва

қишлоқларида аҳоли бандлик даражасига ижобий таъсир этмоқда ҳамда аҳолининг турмуш даражаси яхшиланиб, унинг фаровонлиги ортиб бормоқда.

Иқтисодиёти ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики юқоридаги замонавий хизмат турларини шаҳар ва қишлоқларда ривожлантириш тадбиркорлик фаолияти билан чамбарчас боғлиқдир. Шунинг учун мамлакатимизда бугунги кунда тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлашнинг ўзига хос мукамал тизими яратилди ҳамда амалиётга жорий этилди.

Айниқса, қишлоқ аҳолисига кўрсатиладиган хизматлар турларини кўпайтириш ва сифатини тубдан яхшилаш, коммунал, маиший хизмат, уй-жойларни қуриш ва таъмирлаш, сувдан фойдаланиш, ветерания хизмати кўрсатиш, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрлаш, сақлаш, қайта ишлаш, сотиш занжирини ташкиллаш, МТПларда хизмат ҳажми ва турларини кўпайтириш, анъанавий хизмат турлари билан бир қаторда истиқболли – юридик, консалтинг, маркетинг, банк-молия, суғурта, лизинг ва баҳолаш хизмати турларини жадал ривожлантириш, кўрсатиладиган хизматлар даражаси, савияси ва сифатини яхшилаш ҳамда шу асосдаги хизматлар экспортини кўпайтириш, бу борада кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни қўллаб-қувватлашга эътибор қаратилди.

Аҳолининг интеллектуал салоҳиятини ошириш ва эҳтиёжларини қондиришда маданий-маънавий ҳамда ахлоқий кадриятларни сақлаб қолиш ва авлоддан-авлодга ўтишида маданият муассасаларининг ўрни беқиёс бўлиб маънавий-руҳий ривожланиш асосидир.

Бугунги бозор иқтисодиёти шароитида аҳолининг бизнес ва тадбиркорлик фаоллиги сезиларли даражада ўсди. Хўжалик фаолияти билан шуғулланиш нафақат иқтисодий фаол аҳоли, балки, ундан ташқарида ҳисобланган аҳоли қатламларини ҳам қамраб олган. Айни пайтда аҳолининг бу каби бизнес фаоллиги юқори бўлган шароитда

ижтимоий-маданий хизматлар тизими кишилар руҳиятидаги зўриқиш, толиқиш ва шу орқали юзага келиши мумкин бўладиган ижтимоий босимни юмшатиш имконини беради.

Мустақиллик йилларида Андижон вилоятида туризм жадал ривожланди. 1992 йил 27 июлда Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони билан туризм соҳасида ягона сиёсатни амалга оширувчи “Ўзбектуризм” миллий компанияси ва унинг ҳудудий бўлимлари тузилди. Мамлакатда ва унинг ҳудудларида туризмни ривожлантиришнинг устувор дастури ишлаб чиқилди ва амалга оширилди. Маълумки, Андижон вилояти хорижий ва ички туризмни ривожлантиришнинг бой имкониятларига эга эканлиги билан нафақат Фарғона водийсида балки мамлакатмизнинг бошқа вилоятлари ўртасида ҳам ажралиб туради.

Андижон вилоятида туризмни ривожлантиришнинг мустаҳкам замонавий моддий-техник асослари яратилди. Жумладан, 8 та туристлар жойлашадиган меҳмонхоналар бўлиб, улардаги ўринлар 345 тани, 7 та туристик базада эса ўринлар сони 200 тани ташкил қилди. Шунингдек, “Ўзбектуризм” МКдан ташқари вазирлик ва идораларига қарашли 5 та меҳмонхона ва ундаги ўринлар 225 та ҳамда хусусий секторга қарашли 2 та меҳмонхона (120 ўринли) фаолият кўрсатмоқда. 2008 йилда вилоятда 15120 та туристга хизмат кўрсатилди, шундан хорижий туристлар 650 та ва мамлакатимиз фуқаролари 14470 тани ташкил қилди.

Ижтимоий хизматлар соҳаси таркибида ғоят мураккаб мажмуа бўлиб, ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши ва аҳоли турмуш даражасини белгилаб берувчи мажмуадир. Мажмуа ўз таркибига ичимлик сув, табиий газ, электр энергияси, иссиқлик энергияси таъминоти, санитария-гигиена ташкилотлар, шаҳар ва туманлар хўжалигини ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш ҳамда бошқаларни қамраб олади. Мустақиллик йилларида Андижон вилоятида коммунал хизматлар кўрсатиш янги босқичга кирди. 1995 йилдан бошлаб коммунал хўжалик тизимида туб ислохотлар амалга оширилди.

1993 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикасининг “Давлат уй-жой фондини хусусийлаштириш тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ Андижон вилоятида давлат уй – жой фондини хусусийлаштириш дастури тўлақонли амалга оширилиб, давлат уй–жой фондининг қарийб 99,0 % фуқароларга бепул, арзон ва имтиёзли нархларда хусусий мулк сифатида берилди.

Коммунал хўжалик тизимидаги ислохотлар натижасида уй-жой фонди бошқарувида мутлақо янги тузилма – уй-жойлардан умумий фойдаланишга хизмат кўрсатувчи ва бошқариш вазифалари билан шуғулланувчи уй-жой мулкдорлари ширкатлари юзага келди.

Мустақиллик йилларида Андижон вилоятида аҳолини тоза ичимлик суви ва табиий газ билан таъминлаш бўйича катта ишлар амалга оширилди.

Андижон вилоятида алоқа хизмати XIX асрнинг 2-ярмидан ривожлана бошлаган. Мустақиллик йилларида алоқа телекоммуникация мажмуаси хорижий инвестиция иштирокида халқаро алоқа тизимига интеграциялаш мақсадида замонавий рақамли тизимга ўтказиш мақсадида тубдан реконструкция қилинди. Корея Республикасининг "ДЭУтелеком" ва Германиянинг "Алкател" ва бошқа фирмалар иштирокида Андижон шаҳри ва туман марказларида янги типдаги АТСлар ишга туширилди. Туркиянинг "Нотеш", "Нортон телеком" фирмаси иштирокида "ЎзПАК" (ҳозирги "ЎзНЕТ") интернет тизимининг вилоят бўлиmlари юзага келди. Айни вақтда мамлакатимиз вилоятларида 10 дан ортиқ интернет провайдерлик компаниялари фаолият кўрсатмоқда. Андижон вилоятида амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида шаҳар ва туманларда телекоммуникацияларни рақамли таъминлаш даражаси 86 % га ошди. Интернетдан фойдаланувчилар сони доимий ортиб бормоқда. Халқаро почта юклари ва корреспонденциялари учун "ЕМС Ўзбекистон" экспресс почта корхонасининг Андижон вилоят бўлими ташкил қилинди. Почта юклари ва корреспонденциялари манзилга 42 соатдан 72 соат вақт оралиғида етказиб берилмоқда.

Телефон алоқасида янги уяли алоқа компанияларининг вилоятдаги филиаллари ташкил этилиши натижасида қулайликлар юзага келтирилди. Биргина уяли алоқа тизимида Андижон вилояти бўйича Билайн, Ucell, Перфектуммобайл ва Узмобайл компаниялари ишга туширилиб, ўзининг минглаб абонентларига эга бўлди.

Бугунги иқтисодийни модернизациялаш шароитида бозор инфратузилмалари иқтисодий муносабатлар тизимида ўзига хос ўрин тутди ва барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожланишни таъминлайди.

Вилоятда Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг вилоят бош бошқармаси ҳамда 14 та тижорат акционерлик банклари, жумладан, Агробанк, Халқ банки, Саноатқурилиш банки, Ташки иқтисодий фаолият миллий банки, Ипотека, Микрокредитбанк, Қишлоқ қурилиш банки, Савдогарбанк, Туронбанк, Алоқабанк, Асакабанк, Ҳамкорбанк, Ипак йўли банки, Трастбанкларнинг вилоят бўлимлари фаолият кўрсатади.

Қимматбаҳо қоғозлар бозорини ташкил қилувчи брокерлик идоралари Республика Миллий деаозитарияси, Кўчмас мулклар биржаси, Товар хом ашё биржалари, Инвестиция фондининг вилоят бўлини маси, “Мадад”, “Ўзагросуғурта”, “Ўзбекинвест”, “Кафолат”, “Капиталсуғурта”, “Алском” ва бошқа суғурта агентликлари, Савдо-саноат палатасининг ҳудудий бошқармаси фаолият кўрсатмоқда.

2.2. Андижон вилоятида хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш дастури ва унинг таҳлили

Иқтисодийни эркинлаштириш ва модернизациялаш моҳиятан Ўзбекистоннинг жамият ҳаётини янгилашга қаратилган кўп босқичли ижтимоий-иқтисодий ислохотларда ўзига хос муҳим бўғинни эгаллайди. Бу икки тушунча мамлакат ижтимоий ҳаётида бир вақтнинг ўзида барча йўналишлар ва жабҳаларда ўз амалий тадбиғини топмоғи лозим. Айниқса бу тушунчаларнинг бутун мамлакат иқтисодий салоҳиятидан фойдаланиш, унинг иқтисодийга сафарбарлиги даражасини ошириш, ишлаб чиқаришни

маҳаллийлаштириш тизимида аҳамияти алоҳида долзарблик касб этиб, бу эса энг аввало, минтақаларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш билан боғлиқ миллий сиёсатни тубдан такомиллаштиришни, бу борада изчил дастурий ёндошувни тақозо қилади. Айни шу ҳолат Ўзбекистон Президентининг қатор йиллардан буён мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга қаратилган маърузаларида кўп бора таъкидланиб келинади. Жумладан, мамлакатимиз Президенти 2007 йил 12 февралдаги Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил якунларига бағишланган маърузасида қишлоқ жойларини ривожлантиришга алоҳида тўхталиб ўтиб ўтган эди: “Бу масалалар бўйича Вазирлар Маҳкамаси 2007-2011 йилларга белгиланган, мамлакатимизнинг барча ҳудудларини қамраб оладиган ягона дастур ишлаб чиқиши зарур. Унда қишлоқни ривожлантиришнинг асосий йўналишларини амалга ошириш учун тегишли тадбирлар, шу жумладан, молиявий омиллар ва солиқ имтиёзлари кўзда тутилиши лозим”²⁸.

Айни шу маърузасида мамлакатимиз раҳбари юқорида таъкидланган дастурларни ишлаб чиқишда асосий масъулият минтақавий тузилмалар зиммасида бўлишлигини таъкидладилар: “Бу дастур ҳақида гапирганда, ҳокимларнинг масъулиятини оширишга алоҳида эътибор бериш зарур. Нима учун баъзи вилоятлар қишлоққа саноатни олиб киришда сезиларли натижаларга эришяпти-ю, баъзилар бу масалада оқсаяпти?”²⁹

Албатта, бугунги кунда мамлакатимиз минтақаларида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш борасида қатор ижобий натижалар қўлга киритилмоқда.

2013 йилда юқори технологияларга асосланган машинасозлик ва металлни қайта ишлаш саноати 121 фоизга, қурилиш материаллари саноати 113,6 фоизга, енгил саноат 113 фоизга ва озиқ-овқат саноати 109 фоизга ўсгани мисолида бунини яққол кўриш мумкин.

²⁸ Каримов И.А. Янгиланиш ва барқарор тараққиёт йўлидан янада изчил ҳаракат қилиш, халқимиз учун фаровон турмуш шароити яратиш асосий вазифамиздир. //2006 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2007 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маъруза. – Халқ сўзи., газетаси, 2007 йил, 14 февраль.

Телекоммуникация ускуналари, компьютер техникаси ва мобиль телефонлар, кенг турдаги маиший электроника маҳсулотлари ишлаб чиқарадиган янги замонавий корхоналар ташкил этилмоқда. Иқтисодиётимизнинг деярли барча тармоқлари модернизация қилиниб, амалда технологик жиҳатдан янгиланмоқда.

Ана шундай ўзгаришлар натижасида ялпи ички маҳсулот таркибида саноатнинг улуши ҳозирги вақтда 24,2 фоиздан зиёдни ташкил этмоқда. Ҳолбуки, бу кўрсаткич 2000 йилда 14,2 фоиздан иборат эди³⁰.

Жамият ишлаб чиқаришининг фаолият юритиш жараёнида хўжаликни бошқаришнинг етакчи бўғини ижтимоий-иқтисодий ривожланиш дастури ҳисобланади. Ишлаб чиқариш тармоқлари ва бутун миллий иқтисодиёт самарадорлиги ва ривожланиши кўп жиҳатдан айнан шундай дастурларнинг қанчалик пухталиги, мукамаллиги ва техник, ижтимоий-иқтисодий асосланганлигига боғлиқ.

Андижон вилоятини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришда минтақавий дастурлар ишлаб чиқилиши тизими, таъкидлаш жоизки, кейинги йилларда сезиларли суръатларда сифат жиҳатдан такомиллашди. Хусусан, бугунги кунда вилоятда минтақавий ривожланиш дастурлари ҳам тармоқ таркиб бўйича, ҳам ҳудудий, яъни, вилоят ҳудудий бирликлари бўйича (туманлар бўйича) ишлаб чиқиладиганлиги, шу билан бирга, мамлакат даражасида минтақани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурларининг мавжудлиги диққатга сазавор.

Лекин шу билан биргаликда, минтақавий ривожланиш дастурларини ишлаб чиқиш ҳамда уларнинг самарадорлигини ошириш тизимида бир қатор муаммолар ҳам мавжуд. Жумладан,

²⁹ Ўша жойда.

³⁰ 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2014 й. 19 январь

- минтақавий ривожланиш дастурларини ишлаб чиқишда ҳанузга қадар фақат миқдорий ўсишга эришишни акс эттириш билан чекланиб қолинаётганлиги;

- минтақавий ривожланишда асосий мезон сифатида маъмурий-худудий бирликларнинг асос сифатида олинishi. Ваҳоланки, ижтимоий-иқтисодий муносабатлар, шу жумладан, хўжалик муносабатлари аксарият ҳолларда маъмурий-худудий бирликлар чегарасидан ташқари омиллар таъсирига ҳам учрайди. Жумладан, Андижон вилоятининг Фарғона вилояти билан чегарадош туманларини ижтимоий-иқтисодий ривожланиш дастурларини ишлаб чиқишда Фарғона вилояти Қўқон гуруҳи туманлари худди шундай, Избоскан туманини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича дастурлар ишлаб чиқишда қўшни Наманган вилояти айрим туманлари ҳолати эътиборга олинishi мақсадга мувофиқ. Шунингдек, Андижон вилояти бўйича тузиладиган дастурларда қўшни вилоятлар ҳамда чегарадош мамлакатлар – Қирғизистон ва Тожикистондаги ижтимоий-иқтисодий вазият ҳисобга олинмоғи лозим, деб ҳисоблаймиз;

- минтақавий ривожланиш дастурларини минтақанинг тармоқ таркиби ва уларни ривожлантириш бўйича ишлаб чиқилган дастурларда асосан муайян тармоқ қамрови билан чегараланиб қолingan. Масалан, саноатни ривожлантириш билан боғлиқ дастурларда вилоятда истиқбол даврда қанча саноат корхоналари барпо этилиши, улардаги ишлаб чиқариш қувватлари, яратиладиган иш ўринлари ҳамда лойиҳани молиялаштириш манбалари ўз аксини топгани ҳолда, хом ашё таъминоти, маҳсулотни реализация қилиш масалалари, бозорлар конъюктураси, нарх динамикаси, саноатнинг қишлоқ хўжалиги, транспорт, алоқа ва коммуникация, қурилиш тармоқлари билан алоқаси акс эттирилмаган. Бу ҳолат дастурларнинг тўлақонли ва кенг қамровлилигига салбий таъсири кўрсатади;

- минтақавий ривожланиш дастурларини ишлаб чиқишда техник-иқтисодий экспертиза умуман кўзда тутилмаяпти. Бу ҳолат дастурлар

ишлаб чиқишнинг кенг қамровлилик, мукамаллик, илмий асосланганлик тамойилига риоя қилинмаслигига олиб келмоқда ва пировардда дастурларда юзаки ёндошув кузатилади.

Мазкур магистрлик диссертацияси таҳлилига тортилган “Андижон вилоятида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш Дастури” ҳам ўзида юқоридаги муаммоли жиҳатларни тавсиф этади. Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 17 апрелдаги “Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-325-сонли Қарори ҳамда Андижон вилояти ҳокимининг юқоридаги қарорнинг вилоятдаги ижросини таъминлаш билан боғлиқ қарори асосида ишлаб чиқилган ҳамда Иқтисодиёт вазирлиги томонидан тасдиқланган.

Дастур таҳлили бўйича икки томонлама, яъни, дастурнинг ижобий ва ютуқ томонлари ҳамда заиф томонлари ҳақида хулоса билдириш мумкин. Чунончи, дастурда эришилган ижобий жиҳатларга қуйидагиларни келтириш мумкин:

1. дастур кенг қамровли характерга эга бўлиб, унда тармоқнинг ҳам ички тармоқ тузилмалар, ҳам ҳудудий тузилмалар бўйича ривожлантирилиши билан боғлиқ параметрлар ўз аксини топган;

2. дастурда қамраб олинган вақт қулай давр оралиғига эга. Яъни 5 йилнинг танлаб олиниши бир томондан, уни амалга ошириш учун реал тадбирларни белгилаб олиш имконини берса, иккинчи томондан, дастур ижросини таҳлил қилиш, статистик ўрганиш ва шу асосда яқин истиқболни прогнозлаш имконини бера олади;

3. дастурда вилоят иқтисодиёти учун хос бўлган энг заиф жиҳатлардан бири – қишлоқ жойларида ҳам хизмат соҳаларини ташкил этиш ва ривожлантириш тадбирларининг ишлаб чиқилганлигидир. Бу айниқса, савдо ва умумий овқатланиш, алоқа-коммуникация, электрон алоқа хизмати, транспорт, қишлоқ хўжалигига сервис хизматларини

кўрсатиш тармоқлари, лизинг, банк ва суғурта хизматларини ривожлантириш параметрларида яққол кузатилади;

4. дастурни ишлаб чиқишда вилоят иқтисодиётининг республика ва кўшни вилоятлар иқтисодиёти, ривожланиш параметрлари билан уйғунлашув кузатилади. Бу айниқса, темир йўл, ҳаво ва автомобил транспортини ривожлантириш билан боғлиқ кўрсаткичларда яққол кузатилади. Бу юқоридагилардан ташқари вилоятда республика ягона логистик тизимининг ҳудудий тузилмаларини ташкил этиш масаласида кузатилади;

5. мазкур дастур фақат хизмат кўрсатиш субъектлари сонини кўпайтириш, улар оборотини ва хизмат сифатини оширишдан ташқари, иқтисодий муносабатларнинг иккинчи томони – истеъмол манфаатларини ҳам маълум даражада ҳисобга олган. Жумладан, вилоятда дастур ижроси доирасида истеъмолчилар ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича маслаҳат тармоқларини, ўлчов асбобларини ўрнатиш, таъмирлаш ва алмаштириш бўйича сервис марказларини, том, уй ичи муҳандислик коммуникациялари, подъезд ва уй фасадларини таъмирлаш марказларини ташкил этиш кўзда тутилган;

6. фаолият турлари бўйича хизмат кўрсатишнинг моддий-техник базасини яратишнинг инвестиция дастурлари манзилли рўйхатининг ишлаб чиқилганлиги ва бошқалар.

Дастурда қуйидаги заиф қирралар ҳам кузатиладиги, бу ўз навбатида дастур айрим параметрларининг амалга ошмаслигига сабаб бўлганлиги шубҳасиз. Жумладан,

1. дастурда ишлаб чиқилган параметрлар фақат хизматлар соҳасига тегишли бўлиб, тармоқлараро ўзаро алоқадорлик ва интеграция мутлақо ҳисобга олинмаган. Чунончи, хизмат кўрсатиш соҳалари учун асбоб-ускуналар ишлаб чиқариш, кадрлар тайёрлаш, молиявий ресурсларнинг шакллантирилиши, сарфланган маблағлар қайтими ва ҳақозолар эътибордан четда қолган;

2. дастур қамраб олган даврда вилоятнинг бошқа макроиктисодий кўрсаткичлари, жумладан, иқтисодий ўсиш суръати, аҳоли сонининг ўсиши, аҳоли даромадларининг ўсиши, аҳолининг ёш ва жинс таркиби, миграцион оқими, ишсизлик даражаси, инфляция суръати, техник тараққиёт ва асосий воситалар эскириши, хизматлар бозорининг такомиллашуви – янги хизмат турларининг вужудга келиши, хизматлар индивидуаллашуви ва бошқалар ҳисобга олинмаган ва улар прогнози ишлаб чиқилмаган;

3. дастурда белгиланган тадбирлар бошқарувнинг анъанавий услублари асосида, яъни, бош муассаса (масалан, савдо ва умумий овқатланиш соҳалари учун “Матлуботсавдо” акциядорлик компаниясининг, “Маҳалла” жамғармасининг, транспорт хизматида “Ўзавтодарёётранс” вилоят бўлимининг, алоқа-коммуникация тармоқларида алоқа ва ахборотлаштириш бошқармаси, “Андижонтелеком” корхонасининг ва бошқа шу кабиларнинг масъуллиги) ҳамда туман ҳокимликларининг масъул қилиб белгиланиши. Ваҳоланки, дастурда қўшимча бюджет маблағлари ажратилмаслиги, сарфланадиган молиявий ресурслар яримидан ортиғининг корхоналар ўз маблағлари ва банк кредитлари ҳисобига амалга оширилиши белгиланган;

4. дастурни ишлаб чиқишда демографик ва макроиктисодий кўрсаткичлар прогнозларидан ташқари, тармоқлар ва фаолият турларининг иқтисодий самарадорлиги прогнозлари ҳам эътиборга олинмаган. Чунончи, ҳозирги кунда Фарғона водийси темир йўл транспорти берк ҳалқа характериға эға бўлиб қолган. Бунға сабаб, қўшни Тожикистондаги ижтимоий-сиёсий беқарорлик, иқтисодий вазиятнинг ноқулайлиги ва айни пайтда, транзит юклар ва йўлов ташиш хавфсизлигининг кафолатланмаганлигидир. Бу вазият Тожикистонда бир ёки икки йил олдин эмас, балки, бир неча йиллардан буён давом этиб келмоқда. Бизнингча, дастурни ишлаб чиқишда бу каби омиллар албатта ҳисобга олинмоғи шарт;

5. дастурни ишлаб чиқишда вилоят иқтисодиётининг республика ва кўшни вилоятлар иқтисодиёти, ривожланиш параметрлари билан уйғунлашувига тўғри ва ҳолисона баҳо берилмаганлигини кузатиш мумкин.

6. Айрим хизмат турлари ва уларда фаолият кўрсатувчи йирик субъектлар иштироки эътибордан четда қолган. Масалан, суғурта хизматларини ривожлантириш тадбирларида фақат вилоят молия бошқармаси, “Ўзагросуғурта” ДАСК ва “Кафолат” ДАСК Андижон вилоят бўлимлари иштироки таъкидланган ҳолос. Бу ерда ҳам на инфляция суръати, на мижозлар сони ўсиши ва унинг қайси манба (суғурта хизматиға тортиладиган жисмоний шахслар ҳамда тадбиркорлик субъектлари сонинг ўсиши ва бошқ.) ҳисобига ўсиши ўз аксини топмаган. Худди шундай вазият банк хизматлари қисмида ҳам яққол кузатилади.

Лекин шундай бўлсада, мазкур дастур ўз ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга кўра инкирозгача бўлган даврда ишлаб чиқилган бошқа дастурлардан кескин фарқланади ва сезиларли даражада сифат ўзгаришларига эга ҳисобланади.

Шу билан бирга, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ташкил этиш ва ривожлантириш билан боғлиқ дастурлар ишлаб чиқиш ва уларнинг реализацияси бўйича қуйидаги таклифларни билдириш мумкин:

1. ишлаб чиқиладиган дастурларда ҳудудий ва соҳавий алоқадорлик ҳамда тармоқлараро ва минтақалараро уйғунлик ўз аксини топмоғи лозим;

2. Ишлаб чиқилган дастурлар мутахассислар томонидан, айниқса, биринчи галда, банк-молия мутахассислари, илмий ходимлар томонидан экспертизадан ўтказилиши мақсадга мувофиқ.

3. Ишлаб чиқилган дастурлар ҳимоя қилиниши зарур, деган таклифни билдирамиз. Бунинг учун вилоят ҳокимлиги қошида махсус кенгаш тузиш ҳамда дастурлар ана шу кенгашда ҳимоя қилиниб, асосланиши дастурлар самарадорлигини таъминлашда амалий аҳамият касб этади;

4. Ишлаб чиқиладиган дастурлар муддатларини ҳам кўриб чиқиш, бунда ресурслар, айниқса, молиявий ресурслар билан таъминланишини эътиборга олган ҳолда энг қулай бўлган муддатни танлаш лозим. Айрим соҳалар бўйича 1 йиллик, айримлар бўйича 2 ёки 3 йиллик дастурлар ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқ эмас;

Қабул қилинган дастурлар ижроси қатъий назорат остига олиниши бунда юқоридаги кенгаш иштирокини таъминлаш ижобий натижа беради, деб ҳисоблаймиз.

2.3. Қишлоқ жойларида хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантириш

Иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш ва иқтисодиётни модернизациялаш шароитида кутиладиган муҳим мақсадлардан бири – аҳоли моддий фаровонлигини оширишдир. “Аҳолининг моддий фаровонлиги мураккаб ва серқирра кўрсаткич бўлиб, у бир неча шарт-шароит ва омилларга, жумладан, аҳоли пул даромадларининг ошишига ва хизмат кўрсатиш тармоқларининг хизмат турлари ва сифатига ҳам боғлиқ. Таъкидлаш зарурки, республикаимизда амалга оширилган давлат мулкани хусусийлаштириш жараёни натижасида тадбиркорликнинг ҳар хил турлари вужудга келмоқда ва уларнинг аксарият қисми хизматлар кўрсатиш соҳасида фаолият кўрсатмоқда”³¹.

Дарҳақиқат, иқтисодий фаолиятнинг бугунги қиёфасини хизматлар кўрсатиш тизимисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Ушбу магистрлик диссертацияси биринчи бобида таъкидланганидек, Бутунжаҳон савдо ташкилоти классификациясида хизматларнинг 160 дан ортиқ тури белгиланганлиги ҳам фикримизнинг ёрқин далилидир.

Хизматлар секторининг иқтисодий моҳияти ва иқтисодиётдаги аҳамияти ҳақида мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов ўзининг 2009

³¹ Сафиева С. Иқтисодни модернизациялаш шароитида ресторан хизматлари сифатини бошқариш. – Т.: “Бозор, пул ва кредит” журнали, 2008 йил, № 2 (129). 62-бет.

йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида ҳукумат томонидан қабул қилинган тармоқ дастурларини қайта кўриб чиқиш, зарур тузатишлар киритиш ва жадал амалга ошириш бўйича билдирган чоратadbирлар қаторида шундай таъкидлайди: “... аҳолига хизмат кўрсатиш соҳасини янада кенгайтириш ғоят муҳим аҳамиятга эга. Бундай тармоқлар ташқи конъюнктурага ҳам, об-ҳаво шароитига ҳам боғлиқ эмас, яъни ташқи омилларнинг ўзгариши уларга таъсир кўрсата олмайди.

Айни пайтда бу хизматлар ўзимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг кўплаб турларига ички талабни оширади, шунингдек, истеъмол бозорида мутаносибликни сақлашда муҳим роль ўйнайди”³².

Айни пайтда мамлакатни модернизациялаш шароитида хизмат кўрсатиш тармоқларини ташкил этиш, бошқариш ва ривожлантириш соҳасида кечаётган ислохотлар қуйидаги мақсадларни кўзлайдики, улар ўз навбатида тармоқдаги мавжуд муайян муаммолар ечимини қамраб олади:

Биринчидан, хизмат кўрсатиш секторининг иқтисодий фаолият шакли сифатидаги ролини тубдан ошириш. Иқтисодий амалиётда хизматлар соҳасига “учинчи сектор” деб берилиши, гўёки, унинг иқтисодий фаолият тизимидаги эгаллаган мавқеини кўрсатади. Унга бундай муносабат тармоқнинг “иккинчи номи” – инфратузилма тушунчаси билан ҳам боғлиқ. Маълумки, “инфратузилма” сўзи “қуйи, ички тузилма” маъносини беради. Аслида хизмат кўрсатиш секторининг мавқеини бу каби қуйи ўринда кўриш мақсадга мувофиқ эмас, ҳатто хато ҳамдир. Чунки, “бирламчи сектор” – тоғ-кон ёки ундирувчи саноат ва қишлоқ хўжалиги ҳам, “иккиламчи сектор” – қайта ишлаш саноати ҳам ўзларига хизмат қилувчи қуйи тузилмалар – хизматларсиз ўз фаолиятларини амалга

³² Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. // Президент Ислом Каримовнинг 2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Манбаа: <http://www.uzssgt.uz>

ошира олмайдилар. Қолаверса, бу масаланинг муаммоли жиҳатлари – аввало, тармоқда кечадиган иқтисодий муносабатлар ва жараёнларнинг ўзига хослиги, иккинчи томондан, ҳисоб тизимининг мураккаблиги, учинчи томондан, фаолият пировардида бевосита моддий қийматнинг яратилмаслиги кабилар билан ҳам изоҳланади. Биргина мисол, сўнгги йилларда республикамиз статистикаси ҳисобга олишнинг аниқроқ усулларига ўтмоқда. Лекин таъкидлаш лозимки, миллий статистика тизими маълумотларида фақат пуллик хизматлар, қисман маиший хизмат ва чакана савдо ҳажми кўрсатилган холос.

Алоҳида сервис тизими бўйича маълумотлар келтирилмаган. Бу ўз навбатида сервис фаолиятининг пировард иқтисодий самарасини аниқлашни қийинлаштиради. Натижада тадқиқотчилар сон кўрсаткичлари эмас, балки, билвосита маълумотлар асосида сифат баҳосини беришга ҳаракат қиладилар. Бу муаммонинг ечими бизнингча, қуйидаги бир қатор йўналишдаги тадбирларда гавдаланади:

- хизмат кўрсатиш секторидаги ички ва тармоқлараро ҳисоб ва ҳисобдорлик тизимини такомиллаштириш, зеро, мамлакат ялпи ички маҳсулотининг ярмидан кўпини (2013 йилда 53 фоиз) мазкур сектор ҳиссасига тўғри келар экан, миллий ҳисобчилик тизимида ҳам унинг мавқеини етарли даражада таъминлаш мақсадга мувофиқ;

- иқтисодий фаолият турлари классификациясида хизмат кўрсатиш турлари таснифини аниқлаштириш, кенгайтириш лозим. Чунки, иқтисодий ўсишнинг юқори суръатлари изчил кузатилаётган бугунги кунда, аҳоли турмуш даражаси ва ҳаёт фаравонлиги ҳам муттасил ўсиб бормоқдаки, бу, эҳтиёжлар юксалиши ҳамда бозор тўйиниши қонуниятларига мос тарзда, бир вақтнинг ўзида ҳам хизматларнинг янгидан-янги турлари вужудга келишига, ҳам хизматларнинг тўхтовсиз индивидуаллашувига олиб келади. Биргина мисол, ҳозирга қадар, таълим хизматлари таркибида ҳисобланиши лозим бўлган репетиторлик хизмати, молиявий хизматлар таркибидаги венчур хизмати кабилар ўзларининг ҳуқуқий асосига эга эмас;

- хизматлар бозорининг истикболида интеллектуал хизматлар – фан ва инновацион фаолият соҳалари катта салоҳиятга эгаллиги яхши маълум. Лекин, ҳозирги мавжуд интеллектуал хизматлар бозори талаб даражасида эмас. Интеллектуал хизматлар, чунончи, инновацион ишланмалар, ноу-хоулар, бизнес ғоялар бозори ғоят тор йўналишда бўлиб, ишлаб чиқариш корхоналари ҳали бу бозорга истеъмомли сифатида кириб келмаган.

Иккинчидан, хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва ривожлантиришнинг моддий-техник ва инвестицион асосларини такомиллаштириш давр талабидир. Бу борадаги энг катта муаммолардан бири – хизмат кўрсатиш соҳаларининг кредит бозорида етарли имкониятга эга эмаслигидир. Чунки, моддий ишлаб чиқариш сектори кредит жалб қилиш тизимида кафолат учун катта имкониятга эга. Яъни, кредит муассасалари талаб қиладиган кафолат учун моддий қийматлар етарли даражада. Чунки уларда, олинган кредит учун кафолат тариқасида нафақат асосий фондлар, ердан ташқари ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар ҳам қабул қилиниши мумкин. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, бу имконият айрим турдаги хизматлар соҳаларида ҳам мавжуд, лекин, индивидуаллашувга мойил хизмат турлари бундан мустасно.

Бу борада қуйидаги таклифлар илгари сурилади:

- хизмат кўрсатиш соҳалари учун, жумладан, ноанъанавий хизмат турлари учун имтиёзли кредит портфелларини жорий этиш;

- кредит учун гаров тизимини соддалаштириш мақсадга мувофиқ. Бунда ҳозирда кам қийматли кредит пакетлари учун қўлланилаётган учинчи томоннинг кафолат хати амалиётини жорий этиш мақсадга мувофиқ, чунки, хизмат соҳаларида ҳам одатда паст ва ўрта қийматли кредитлар талаб этилади;

- ноанъанавий хизматлар, жумладан, инновацион, венчур ва бошқа бир қатор бозор хизматларини кредитлаш учун махсус фондлар, инвестиция институтларини ташкил этиш. Бу орқали, айтиб ўтганимиздек, бир вақтнинг

Ўзида молиявий хизматлар тизимини ҳам ривожлантириш имконияти юзага келади.

Учинчидан, малакали кадрлар тайёрлаш тизимини ташкил этиш ва изчил ривожлантириш соҳа истиқболида ўзига хос роль ўйнайди. Агар бугунги кунда Андижон вилоятидаги мавжуд касб-хунар коллежлари ихтисослик таркибини кузатадиган бўлсак, мавжуд хизмат кўрсатиш соҳалари учун персонал тайёрлайдиган муассасаларда ҳанузгача анъанавий йўналишлардаги ихтисосликлар устунлик қилади. Жумладан, маиший хизмат, савдо ва умумий овқатланиш соҳалари, тикувчилик, техник хизмат кўрсатиш ва шу кабилар. Лекин, банк, биржа, брокерлик идоралари учун, ресторан ва меҳмонхона хўжаликлари учун, шаҳар коммунал хўжалиги учун, офисларда иш юритувчилик, уй хизматлари каби соҳалар учун кадрлар тайёрлаш етарли даражада эмас. Мавжуд 4 та олий таълим муассасаларининг бирортасида ҳам хизматлар соҳаси бўйича мутахассислар тайёрланмайди.

Бу борада қуйидагилар таклиф этилади:

- вилоятдаги хизмат кўрсатиш соҳаларига тегишли хўжалик юритувчи субъектлар ҳамда уларнинг фаолият йўналишлари, истиқболлари чуқур таҳлил қилинган ҳолда, касб-хунар коллежлари ихтисосликлари тўлиқ қайта кўриб чиқилиши лозим;

- соҳалар бўйича ёш мутахассисларни ишга жалб қилиш, бунда, тегишли лавозимларга қўйиладиган талаб ва мезон даражасини эркинлаштириш лозим. Масалан, ахборот-коммуникация технологиялари соҳасида тор мутахассисликдаги олий маълумотли кадрларнинг етишмаслиги, ўрта махсус маълумот даражасига эга кадрларни ишга қабул қилиш заруриятини тақозо этади. Лекин, давлат идораларида, таълим муассасаларида, банк ва бошқа муассасаларда фақат олий маълумотли мутахассислар ишга қабул қилиш анъанаси ҳанузгача сақланиб қолмоқда;

- таълим муассасаларида ўқитиладиган фанлар тизимини ҳамда ўқув жараёнини ҳам қайта кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Тўртинчидан, хизматлар сектори учун қулай тадбиркорлик муҳитини қарор топтириш энг устувор характердаги йўналишлардан ҳисобланади. Давлатимиз раҳбари Ислон Каримов 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иҳтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида Ўзбекистонда тадбиркорликни ривожлантириш йўналишида қилиниши лозим бўлган ишлар ҳақида алоҳида тўхталиб, қуйидагиларни таъкидлаб ўтганлар: “... мамлакатимизнинг барча минтақаларида бизнесни ривожлантириш учун янада қулай ишчан муҳит яратиш, тадбиркорлик, кичик ва хусусий бизнесга янада кенг эркинлик бериш, бюрократик тўсиқ ва ғовларни бартараф этиш бўйича зарур чора-тадбирларни амалга ошириш лозим.

Шу муносабат билан тадбиркорлик фаолияти муҳитининг қандай ҳолатда экани, бунинг учун зарур шарт-шароитларни яратиш ва бу фаолиятнинг амалдаги ривожланиш суръатлари барча даражадаги ҳокимлар фаолиятини баҳолашнинг асосий мезонига айланиши даркор”³³.

Шу ўринда таъкидлаш керакки, хизмат кўрсатиш соҳалари учун қулай тадбиркорлик муҳитини ташкиллаш ғоят кенг тушунча бўлиб, ўз ичига юқорида санаб ўтилган барча муаммолар ечимларини қамраб олади. Қулай тадбиркорлик муҳити хизмат кўрсатувчи субъектларда ташаббускорлик, новаторлик, ташкилотчилик руҳиятини оширади, уларда рағбат ҳиссини кўтаради. Бу борада ўз навбатида қуйидагилар таклиф этилади:

- фаолиятнинг ташкилий-ҳуқуқий тизимини мунтазам такомиллаштириб бориш;

- ҳар бир хизмат тури учун зарурий шарт-шароитлар – молиявий (кредит ресурслари), моддий-техник (инвестициялар, замонавий асбоб-

³³ Каримов И.А. “Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади”. // 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иҳтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза. – Т.: “Халқ сўзи” газетаси, 2011 йил, 22 январь.

ускуналар, жиҳозлар, бино ва иншоотлар), инфратузилмавий (транспорт, логистик, тайёрлов, маркетинг, малакали персонал, бошқарув, ишбилармонлик ва бошқ.) базани яратиш;

- давлат ҳокимияти ва назорат органларининг хўжалик субъектлари фаолиятига аралашувини тартибга солиш ва шу орқали иқтисодийни либераллаштириш соҳасидаги давлат сиёсатини рўёбга чиқариш ва бошқ.

Бешинчидан, хизматлар секторини ривожлантиришда минтақавий ва маҳаллий шарт-шароитлар, имкониятлар ҳисобга олиниши лозим. Бугунги кунда ҳам, айрим ҳолларда, раҳбар ходимлардаги ташаббуснинг етишмаслиги боис, жойларда аҳоли тадбиркорлик салоҳиятини рўёбга чиқаришда мавжуд имкониятлардан фойдаланилмай қолмоқда. Масалага Андижон вилояти мисолида қарайдиган бўлсак, вилоятда туризм, экскурсия, рекреацион, меҳмонхона, реклама, маркетинг, консалтинг хизматлари, халқ ҳунармандчилиги ва бадиий санъатига асосланган ижтимоий-маданий хизматлар сервис сектори бозорида ҳозирча ўз муносиб ўрнини топа олган дейиш қийин кечади.

Бу борада қуйидагилар таклиф этилади:

- вилоятнинг тарихий-археологик, табиий-рекреацион ресурслари тўлиқ ўрганилиб, улар асосида туризм, экскурсия, меҳмонхона, ижтимоий-маданий хизматларни ривожлантириш. Чунончи, тарихий даврлар асосида археологик обидалар бўйича, табиат (экологик) ландшафтлари бўйича экскурсия маршрутларини ташкил этиш, айни чоғда, бундай тадбирларда кўшни Наманган ва Фарғона вилоятидан ҳамкорлар излаб топиш ва бошқалар;

- миллий, шу жумладан, маҳаллий инвесторлар эътиборини тортиш мақсадида, корхоналар, хўжалик фаолияти соҳалари истиқболлари, улардаги ишбилармонлик муҳитини баҳолаш мақсадида консалтинг (жумладан, ахборот-таҳлид) хизмати тузилмаларини ташкил этиш;

- вилоят аҳолиси ўртасида маҳаллий ишлаб чиқарувчилар маҳсулотларининг реализациясига эришиш мақсадида реклама агентликлари ишини такомиллаштириш ва бошқ.

Олтинчидан, Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳалари фаолиятини янада ривожлантириш соҳасидаги маҳаллий давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш лозим. Бу борадаги энг катта муаммо, хизматлар таркибининг анъанавийлиги, уларда технологик юксалишнинг ҳамда хизмат кўрсатишдаги индивидуаллашув жараёнларининг суст кетаётганлигидир. Бу борада вилоят, шаҳар ва туман ҳокимликлари ўз дастурларида юқоридаги жиҳатларга алоҳида эътибор қаратишлари тақозо этилади.

Юқорида саналган муаммолар ва улар ечимлари бўйича таклифлар шубҳасиз, Андижон вилоятида хизматлар секторининг иқтисодий муносабатлар тизимидаги ролини янада оширади ва соҳадаги мавжуд салоҳиятни рўёбга чиқариш имкониятини беради.

II-Боб бўйича хулоса

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 майдаги “2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш Дастури тўғрисида” ги ПҚ-1754-сонли қарори ижросини таъминлаш мақсадида Андижон вилоятида амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижасида 2013 йил якуни билан жами жами хизматлар 120,9 фоизги ортди, аълоқа ва ахборотлаштириш хизматлари 138,1 фоизга, компьютерли прогламмалаштириш хизматлари 127,2 фоизга, молия хизматлари 131,1 фоизга, қурилиш хизматлари 125,7 фоизга, технологик ускуналарни таъмирлаш хизматлари 132,6 фоизга, қишлоқ хўжалиги техникаларини таъмирлаш хизматлари 137,6 фоизга, туристик хизматлар 116 фоизга, савдо ва умумий овқатланиш хизматлари 123,2 фоизга, маиший хизматлар 122,5 фоизга таълим хизматлари 103,4 фоизга, соғлиқни

сақлаш хизматлари 132,6 фоизга ҳамда бошқа хизматлар 108,8 фоизга ошди.

Андижон вилоятида хизматлар секторини ривожлантиришда минтақавий ва маҳаллий шарт-шароитлар, имкониятлар ҳисобга олиниши лозим. Бугунги кунда ҳам, айрим ҳолларда, раҳбар ходимлардаги ташаббуснинг етишмаслиги боис, жойларда аҳоли тадбиркорлик салоҳиятини рўёбга чиқаришда мавжуд имкониятлардан фойдаланилмай қолмоқда. Вилоятда туризм, экскурсия, рекреацион, меҳмонхона, реклама, маркетинг, консалтинг хизматлари, халқ хунармандчилиги ва бадий санъатига асосланган ижтимоий-маданий хизматлар сервис сектори бозорида ҳозирча ўз муносиб ўрнини топа олган дейиш қийин кечади. Бу муаммони ҳал қилиш учун вилоятнинг тарихий-археологик, табиий-рекреацион ресурслари тўлиқ ўрганилиб, улар асосида туризм, экскурсия, меҳмонхона, ижтимоий-маданий хизматларни ривожлантириш. Чунончи, тарихий даврлар асосида археологик обидалар бўйича, табиат (экологик) ландшафтлари бўйича экскурсия маршрутларини ташкил этиш, айтиш чоғда, бундай тадбирларда қўшни Наманган ва Фарғона вилоятидан ҳамкорлар излаб топиш лозим.

Миллий, шу жумладан, маҳаллий инвесторлар эътиборини тортиш мақсадида, корхоналар, хўжалик фаолияти соҳалари истикболлари, улардаги ишбилармонлик муҳитини баҳолаш мақсадида консалтинг (жумладан, ахборот-таҳлил) хизмати тузилмаларини ташкил этиш ва вилоят аҳолиси ўртасида маҳаллий ишлаб чиқарувчилар маҳсулотларининг реализациясига эришиш мақсадида реклама агентликлари ишини такомиллаштириш лозим.

Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳалари фаолиятини янада ривожлантириш соҳасидаги маҳаллий давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш лозим. Бу борадаги энг катта муаммо, хизматлар таркибининг анъанавийлиги, уларда технологик юксалишнинг ҳамда хизмат кўрсатишдаги индивидуаллашув жараёнларининг сушт

кетаётганлигидир. Бу борада вилоят, шаҳар ва туман ҳокимликлари ўз дастурларида қуйидаги жиҳатларга алоҳида эътибор қаратишлари лозим:

-ишлаб чиқиладиган дастурларда ҳудудий ва соҳавий алоқадорлик ҳамда тармоқлараро ва минтақалараро уйғунлик ўз аксини топмоғи лозим;

-ишлаб чиқилган дастурлар мутахассислар томонидан, айниқса, биринчи галда, банк-молия мутахассислари, илмий ходимлар томонидан экспертизадан ўтказилиши мақсадга мувофиқ.

-ишлаб чиқилган дастурлар ҳимоя қилиниши зарур, деган таклифни билдирамиз. Бунинг учун вилоят ҳокимлиги қошида махсус кенгаш тузиш ҳамда дастурлар ана шу кенгашда ҳимоя қилиниб, асосланиши дастурлар самарадорлигини таъминлашда амалий аҳамият касб этади;

Ишлаб чиқиладиган дастурлар муддатларини ҳам кўриб чиқиш, бунда ресурслар, айниқса, молиявий ресурслар билан таъминланишини эътиборга олган ҳолда энг қулай бўлган муддатни танлаш лозим. Айрим соҳалар бўйича 1 йиллик, айримлар бўйича 2 ёки 3 йиллик дастурлар ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқ эмас;

III БОБ. АНДИЖОН ВИЛОЯТИДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА БОШҚАРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

3.1. Андижон вилоятида хизматлар кўрсатиш соҳасининг ривожлантириш йўналишлари

Мамлакатни модернизациялаш даврида иқтисодиёт тармоқ таркибини минтақалар кесимида ташкил этиш ва ривожлантириш иқтисодий сиёсат соҳасида стратегик аҳамият касб этиб, бу борада мамлакат Президенти ўзининг 2014 йил 18 январдаги Вазирлар Маҳкамаси мажлисида сўзлаган маърузасида шундай таъкидлайди: “2014 йилга мўлжалланган кенг кўламли дастурий мақсад ва вазифалар ислохотларимизни янада чуқурлаштириш, мамлакатимизнинг иқтисодий ривожланиши йўлида ғов бўлиб турган муаммоларни ечиш учун бор куч ва имкониятларимизни сафарбар этишни талаб қилиши ҳақида бугун гапириб ўтиришнинг зарурати йўқ, деб ўйлайман.

Бу ўринда сўз, биринчи навбатда, мамлакатимизда том маънодаги рақобат муҳитини шакллантириш ҳақида бормоқда. Маълумки, бундай муҳит ишлаб чиқаришни техник ва технологик янгилаш ва модернизация қилиш, жаҳон бозорларига чиқиш йўлида ҳал қилувчи омил бўлиб хизмат қилади.³⁴

Албатта, бу борада Президент маърузасида иқтисодиёт реал сектор тармоқларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилади. Лекин, айти пайтда мамлакат раҳбари юқорида белгиланган вазифаларнинг изчил ижросини таъминлаш борасида хизматлар сектори ролини ҳам алоҳида таъкидлаб ўтади: “Тадбиркорларимиз қишлоқ жойларда энергия таъминотининг беқарорлигига, ишлаб чиқариш ва йўл

³⁴ 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2014 й. 19 январ

инфратузилмасининг керакли даражада ривожланмаганига, текширувларнинг кўплигига, шунингдек, жойларда ижро интизомининг нисбатан пастлигига ҳалигача дуч келмоқда.

Бу ўта муҳим масалага яна ва яна бир бор эътибор қаратиб, алоҳида таъкидлашни зарур деб биламан: тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш ва амалга ошириш учун турли рухсатномалар бериш муддатларини янада қисқартириш, уларнинг тартиб-таомилларини соддалаштириш ва арзонлаштириш, тадбиркорлик йўлидаги ортиқча бюрократик ғовларни бартараф этиш ва бундай ҳолатларга йўл қўймасликни жиддий назоратга олишимиз шарт”³⁵.

Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланиши истиқболлари масаласи ҳам, айтиш жоизки, юқори давлат раҳбари томонидан белгилаб берилган устувор вазифалар ечимиди гавдаланади. Вилоятда бугунги кунда хизматлар секторини ташкил этиш ва ривожлантиришга бир неча йўналишдаги ёндошувни кузатиш мумкин.

Биринчидан, мамлакатимизнинг барча минтақаларини узлуксиз боғловчи ягона миллий автомобиль транспорт тизимини барпо этиш лойиҳаларининг амалга оширилиб борилиши шароитида Андижон вилоятида ҳам халқаро даражадаги автомобил йўллари, айтиш пайтда, транспорт коридорлари бўйлаб, техник, маиший, савдо ва умумий овқатланиш хизмати шаҳобчалари тизимини янада такомиллаштириш кўзда тутилмоқда. Бу борада Президент ўз маърузасида шундай тўхталиб ўтади: “Сизларнинг эътиборингизни яна бир долзарб масалага, яъни Тошкент-Андижон автомобиль йўлининг «Қамчиқ» довони орқали ўтадиган тоғли участкасини реконструкция қилиш, бу ерда 4 полосали,

³⁵ 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2014 й. 19 январ

цемент-бетон қопламали йўл қурилиши бўйича ишларни жадаллаштириш зарурлигига қаратмоқчиман.

Биз Фарғона водийси минтақаларини мамлакатимизнинг бошқа минтақалари билан йил давомида ишончли ва кафолатли боғлаб турадиган транспорт алоқасини таъминлашимиз зарур”³⁶.

Иккинчидан, маълумки 2011 йилда “2011-2015 йилларда Ўзбекистон саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги Дастур қабул қилинди. Бундан кўринадики, келажак 4-4,5 йил мамлакатимизда, жумладан, унинг минтақаларида том маънодаги индустрлаштириш даври бўлади. Бу эса ўз навбатида саноат ишлаб чиқаришини ташкил этиш ва ривожлантиришга хизмат кўрсатувчи сервис соҳалари – транспорт, фан ва илмий-техник, таълим, молиявий, консалтинг, маркетинг, ижтимоий-маиший ва бошқа турдаги хизмат соҳалари учун барқарор талабни шакллантиради. Бу мулоҳазамизни дастурнинг моддий-молиявий таъминоти ҳақидаги Президентимизнинг қуйидаги фикрлари билан асослашимиз мумкин: “Ушбу дастур саноат соҳасида умумий қиймати қарийб 50 миллиард долларни ташкил этадиган 500 дан ортиқ йирик инвестиция лойиҳасини амалга оширишни кўзда тутади.

Яқин беш йил ичида саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажмини камида 60 фоизга ошириш, яъни ички маҳсулотда унинг улушини 2010 йилдаги 24 фоиздан 2015 йилда 28 фоизга кўпайтиришни таъминлаш вазифаси қўйилмоқда.”³⁷.

³⁶ Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади //2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза. – Т.: “Халқ сўзи” газетаси, 2011 йил, 22 январь

³⁷ Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади //2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза. – Т.: “Халқ сўзи” газетаси, 2011 йил, 22 январь

Учинчидан, Иқтисодиётнинг барқарор ривожланиши, нарх барқарорлигига эришиш ва унинг ташқи омилларга мойиллигини пасайтириш, минтақавий бирликларнинг ўзаро интеграциясини чуқурлаштириш мақсадида миллий логистика тизимини такомиллаштириш негизида моддий-таъминот соҳасидаги хизматларни изчил ривожлантириш муҳим йўналишлардан ҳисобланади.

Тўртинчидан, маълумки, Андижон вилояти иқтисодиётида қишлоқ хўжалиги стратегик тармоқлардан ҳисобланади. Бугунги иқтисодиётни модернизациялаш ва интенсив хўжалик юритиш шароитида вилоят агросаноат мажмуасининг истиқболини хизматлар секторисиз тасаввур қилиш қийин. Бу бора “... энг асосий масала бўлмиш замонавий технологиялардан фойдаланиш билан боғлиқ эканини, ўйлайманки, тушуниш қийин эмас.

Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги замонавий агротехнологияларни ўрганиш ва амалда жорий этиш билан ўта жиддий шуғулланиши, селекция ишларини янада такомиллаштириш ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг маҳсулдорлигини ошириш бўйича аниқ чора-тадбирлар комплексини ишлаб чиқиши”³⁸ кўзда тутилмоқда.

Бу эса ўз навбатида агросервис соҳалари, жумладан, селекция ва наслчилик хизматлари, агрокимё, агротехник ва мелиорация хизматлари, фан ва таълим хизматларига талабнинг изчил ўсишини кўрсатади.

Бешинчидан, бугун жаҳонда бўлгани каби мамлакатимизда ҳам хизматлар секторининг янги, ноанъанавий турлари тез суръатларда ривожланиб бормоқда.

Кенг форматли ва оптик технологияли телекоммуникация тармоғининг барпо этилиши алоқа, жумладан, интернет, телефон,

³⁸ Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади //2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза. – Т.: “Халқ сўзи” газетаси, 2011 йил, 22 январь

телерадио ва почта хизматлари кундалик турмушимизда ўз муносиб ўрнини эгаллаб улгурди.

Бундан ташқари бозор муносабатларининг тобора чуқурлашуви ўзига хос бозор инфратузилмалари тизими ривожланишини рағбатлантирмоқда. Бугунги кунда давлат ўзинг хусусийлаштириш, давлат сектори буюртмаларини тақдим этиш ёки давлат харидини амалга оширишда давлат органларининг бевосита иштирокидан воз кечган ҳолда, ихтисослашган биржалар савдоларидан, брокерлик фирмалари хизматларидан фойдаланмоқда. Бунинг самарасида бир томондан, бозор инфратузилмаларини ривожлантириш, иккинчидан эса, иқтисодиётни либераллаштириш, давлатнинг хўжалик муносабатларига аралашувини сезиларли даражада камайитириш имконияти туғилмоқда.

Мамлакатимизда, шу жумладан, Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳалари ривожланишидаги мазкур устувор йўналишларни ҳисобга олган ҳолда вилоят учун хос бўлган қуйидаги жиҳатларга эътибор қаратиш таклиф этилади:

- вилоят иқтисодиётининг тармоқ таркибини янада кенгайтириш, диверсификациялаш, хизматлар соҳасини ривожлантириш, кўрсатилаётган хизматлар сифатини ошириш орқали ижтимоий маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, шу орқали вилоят молия-иқтисодий барқарорлигини, мустақиллигини таъминлаш;

- хизматлар секторида ресурс айланиши тезлигини инобатга олган ҳолда, хизматлар ҳажмини ошириш орқали пул маблағларининг ички ҳаракатини фаоллаштириш, пул айланмаси ҳажмини ошириш, яъни, аҳоли истеъмол харажатлари ҳажмида вилоят хўжалиги томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ва хизматлар реализацияси улушини кўпайтириш;

- вилоят хўжалигининг ихтисослашувида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг устивор тармоқ сифатида яқин келажакда ҳам сақланиб қолиниши шароитида, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини самарали ташкил этиш, янги барпо этилаётган фермер ва деҳқон хўжаликларининг

агроинфратузилма хизматларига бўлган эҳтиёжини тўлароқ қондириш, шу орқали ишлаб чиқаришда меҳнат унумдорлигини ошириш, маҳсулот таннархини пасайтириш, ишлаб чиқаришнинг техник, кимёвий ўғитлар, янги ўсимликлар навлари ва ҳайвон насллари таъминотини изчил йўлга қўйиш;

-фермер ва деҳқон хўжаликлари, шунингдек, хўжалик фаолиятининг бошқа соҳаларида фаолият кўрсатаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари иқтисодий ва моддий имкониятлари даражасида маҳаллий шарт-шароитларни инобатга олувчи хизматлар кўрсатиш тизимларини юзага келтириш;

-аҳолининг мунтазам бандлигига эришиш, барқарор даромадларга эга бўлиши учун моддий асосни шакллантириш орқали, ташкил этилаётган маиший ва ижтимоий инфратузилмалар ҳисобига аҳолининг турмуш маданиятини ошириш;

-ижтимоий инфратузилмаларни ривожлантириш орқали вилоят хўжалик ихтисослашувига йўналтирилган соҳалар бўйича малакали кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш;

-вилоятда хизматлар секторининг саноатга хизмат кўрсатувчи тармоқларини янада кенгайтириш;

-банк, суғурта, лизинг ва бошқа бозор хизматларини янада кенгайтириш, аҳоли қатламлари ўртасида ушбу янги хизмат турлари афзалликларини кенг тарғиб қилиш;

-хизмат кўрсатиш тузилмаларига имтиёзли кредит тизимини жорий этиш, уларни зарурий ахборот ресурслари билан узлуксиз таъминлаш тизимини яратиш;

-маиший ва бошқа анъанавий хизмат турлари, жумладан, савдо, умумий овқатланиш тармоқларини модернизациялаш, уларнинг сифат даражасини ошириш, бу борада айниқса, таъминот ва тайёрлов тизимини шакллантириш ва бошқалар.

3.2. Хизматлар соҳасини бошқариш механизмларини такомиллаштириш

Республикаимиз мустақилликка эришган кундан бошлаб, иқтисодиёт тармоқларининг барча жабхаларида, жумладан хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасида ҳам ислохотлар амалга оширилиб, ўзининг ижобий натижаларини бера бошлади.

Иқтисодиётимизни барқарор ривожлантиришда хизмат кўрсатиш соҳаси тобора катта роль ўйнамоқда. Биз ўтган йилнинг бошида 2013-2016 йилларда қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар дастурини тасдиқладик. 2013 йилда хизмат кўрсатиш бўйича 13 мингдан ортиқ корхона, жумладан, савдо-маиший комплекслар, минибанклар ва суғурта компаниялари филиаллари ва бошқа корхоналар ташкил этилди.

2013 йил якунларига кўра, кўрсатилган хизматлар ҳажми 13,5 фоизга, уларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши эса 2000 йилдаги 37 фоиздан 53 фоизга ўсди.³⁹

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда сервис ва хизмат кўрсатиш тармоқларининг юқори рентабелликка эга бўлишлиги, ишлаб чиқариш билан шуғулланмайдиган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари эътиборини ўзига жалб қилди. Чунки, айрим йирик ишлаб чиқариш тармоқлари, шунингдек енгил ва юк ташувчи автомобиллар ишлаб чиқариш компаниялари ўз маҳсулотини сотишдан кейинги хизмат кўрсатиш билан шуғулланишни ҳохламагани ёки моддий имкониятга эга бўлмагани мустақил кичик бизнес субъектларига катта имкониятлар очиб бермоқда. Бунда сервис хизматини кўрсатувчи кичик бизнес субъектлари ўз рақобатбардошлиги устида ишлашга мажбур бўлиб, корхонани оптимал

³⁹ Каримов И.А. “2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оклаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2014 йил 19 январ.

хажмлари, нархларни пасайтириш, шартнома асосида ишлаш, кафолатланган сифат ва хизматлар диверсификациясини таъминлаш ҳамда бошқарувнинг энг самарали механизмларидан фойдаланишга мажбур бўладилар.

Муваффақият қозонган хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектлари, одатда истеъмолчига маълум бир кафолатларни берадиган аниқ шартнома асосида ишлайдилар. Бундай шартномаларни иккита асосий тури мавжуд: йиллик ва чегараланган буюртма.

Йиллик хизмат кўрсатиш нисбатан қимматроқ туради, бироқ бир йил давомида чекланмаган миқдорда тўлиқ хизмат кўрсатишни назарда тутлади. Чекланган буюртмада фақат маълим бир иш хажми бўйича шартнома тузилади в ундан ташқари ишлар учун тўлиқ таърифга биноан алоҳида ҳақ олинади. Бунда асосий шартномага қўшимча келишувлар тузилади.

Доимий рақобат шароитида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектлари ўзларига жозибador имиж яратишлари керак бўлади. Камдан-кам ҳолларда имиж ўз-ўзидан, яъни тасодифан пайдо бўлади. Шунинг учун, сервис ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги кичик бизнес субъектлари корхона обрўси, маҳсулот ва хизматлар сифатини ўзида мужассам этган самарали имижни онгли равишда шакллантиришлари лозим бўлади. Бу ўз навбатида қуйидагиларга имкон беради:

- рақобатчилар таклифлари ичида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектларининг ижобий хусусиятларини бўртириб кўрсатиш;
- катта тежамкорлик билан хизмат кўрсатиш;
- сервис рекламасининг истеъмолчиларга таъсирини янада кучайтириш.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектлари услубининг элементларига: ишлаб чиқарилаётган товарлар ёки

кўрсатилаётган хизматлар белгиси, логотип, субъект шиори, шрифт, ранг ва бошқалар киради.

Ҳозирги вақтда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектининг услуби тушунчаси билан биргаликда унинг синоними мифатида “брэнд” тушунчаси қўлланила бошланди. Брэнд шахсий истеъмолчилар ва корпоратив буюртмачилар билан ишлашда катта аҳамиятга эга. Брэнд деганда истеъмолчи онгида кичик бизнес субъекти ҳақида ижобий тасаввурни шакллантиришга ёрдам берадиган товар ва хизматларнинг моддий ва номоддий сифатларининг мажмуаси тушунилиб, у кичик бизнес субъектининг сервис бозоридаги ўрнини аниқлайди. Брэнд тушунчаси учун техник ва эстетик мукамаллик даражаси, ўрам дизайни, сервис билан транспорт қулайликлари ҳамда кафолатланган хизмат кўрсатиш жихатлари муҳимдир. Бунда сўз ва график ифодаланиш кичик бизнес субъектининг брэнд образининг ажралмас атрибутлари бўлиб, ишлаб чиқарувчининг индивидуаллаштириш воситалари сифатида хизмат қилади. Хар бир сервис корхонаси ўз брэнд стратегиясига эга бўлиши керак.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектларининг брэнд стратегиясини ишлаб чиқиш корхонанинг ривожланиш истикболлари ҳисобга олинганлиги учун корхонани бошқариш жараёнининг самарадорлигини оширишга ҳам хизмат қилади.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектларининг муваффақиятини таъминлашнинг асосий омилларини идентификация қилиш ахборот тизимларини ишлаб чиқиш билан боғлиқ равишда пайдо бўлади. Релевант ахборотни изчил равишда йиғиш, аҳамиятсиз маълумотларни саралаш стратегик режалаштириш учун муҳимдир. Корхонанинг ички имкониятлари ва ўсиш салоҳиятини ташқи бозор муҳити омиллари билан уйғунликда режалаштириш учун SWOT таҳлилини ўтказиш лозим бўлади.

Корхона ўз стратегиясини ишлаб чиқиш ва режалаштириш билан шуғулланар экан, режалаштиришнинг бир неча “горизонт”лари бўйича иш олиб боради ва бу билан кундалик жорий масалаларни ҳал қилиш амалиётини узоқ келажак истиқболлари билан боғлайди ҳамда стратегик мақсадга эришишга ёрдам берувчи оралиқ тактик ечимларни қидиради. Корхонанинг ривожланиш салоҳиятини яратишда сотиш фаолиятини кенгайтириш имкониятлари, сервис профессионализи даражаси, потенциал истеъмолчи билан алоқа ўрнатиш қобилияти, корхона учун стратегик муҳим миқозларни топиш технологияларининг ишлаб чиқарилишига асосий эътибор қаратилиши ва аҳамият берилиши лозим. Профессинал даражадаги хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги тадбиркор ўртача тадбиркордан ўз фаолиятида инсон хусусиятлари ва миқозлар манфаатларини биринчи ўринда ҳисобга олиши билан фарқ қилади. Чунки харидорлар ва миқозлар билан турли битимларни тузиш муваффақияти турли одамлар билан учрашув ташкил қила олиш қобилияти билан боғлиқ. Хизмат кўрсатиш соҳаси бошқа ишлаб чиқариш соҳалиридан шуниси билан фарқланадики, унда ишлаб чиқарувчи сотиш жараёнида бевосита истеъмолчи билан яқин алоқада бўлади, сотиш ва маҳсулот етказиб бериш амалга оширилганидан кейин ҳам ушбу алоқа сақланиб қолиши мумкин. Кузатишларимиз натижаси шундан далолат берадики, тавсияларга кўра миқоз топиш энг мақбул усул экан, чунки бунда мувофиқ битимлар тузилиши эҳтимоли ва тезлиги ортади. Демак, ишлаб чиқарувчини бошқа потенциал миқозларга тавсия қилиши мумкин бўлган доимий миқозларга эга бўлиш муваффақият калитидир. Бунинг учун, сервис соҳасидаги кичик бизнес субъекти ўз миқозлари тўғрисида маълумотлар базасига эга бўлиши ва ундан усталик билан фойдалана олиши лозимдир.

Корхона миқоз эътиборини жалб этиши учун, қуйидаги чоратадбирларни қўллаши мақсадга мувофиқ:

айнан бир маҳсулот тури, хизматлар хусусиятларидан фойдаланиш;

янги турдаги махсулотлар ва хизматларнинг янги ғоясини таклиф қилиш;

табiiй қизиқувчанликдан фойдаланиб, хизматларга эътиборни кучайтириш;

махсус хизматлар ёрдамида мизожнинг хусусий муаммоларини ҳал қилишга ёрдам бериш;

мижоз учун нисбатан энг фойдали бўлиши мумкин бўлган битимлар тузишни таклиф қилиш.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектларининг ходимларини мижозлар билан самарали мулоқот қилишга ўргатиш учун уларни махсус курсларда мижозлар билан алоқаларини тиклаш, ўзаро бирбирини тушуниш, мулоқат маданияти ва хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси учун зарур бўлган бошқа жихатлар бўйича ўқитиш лозимдир.

Бозор иқтисодиёти шароитида хизмат кўрсатишда рақобатчиларнинг ахборот-психологик таъсирига қарши ҳаракат қилиш аҳамияти ошиб боради. Бунга сабаб, у ёки бу товар ва хизматлар фойдасига хизмат қиладиган ахборот-психологик таъсирнинг бутун бир комплекси мавжудки, унинг , ўз имкониятларини ошириб кўрсатиш, ёлғон ахборотлар бериб, бошқа рақобатчилар фаолиятига салбий таъсир қилиш, корхона ходимлари орасида салбий муносабатларнинг тикланиши. Шунинг учун сервис корхонаси бундай ахборот психологик таъсир моҳияти, мақсадлари, шакллари ва усулларини тўғри тушунган ҳолда унинг йўналтирилганлиги ва асл мақсадини аниқлай олиши ва унга қарши чора кўриши лозим.

Шундай қилиб, юқори малака, одамлар билан муомала қилиш санъати ва танланган соҳани яхши билиш касб элементлари сервис корхонаси муваффақиятининг гаровидир.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектлари, юқори даражада рақобатбардошликка эришишлари учун, бозордаги ўз соҳаси, истеъмолчилари ва бозор сегментини топиши лозим. Бозорни

сегментлаш ижтимоий-демографик омиллар, даромад (тўловга қобилиятли талаб), ҳаёт тарзи (ижтимоий маданий сегментлаш), хизматларни сотиб олишда феъл-атвор сифатларини ўрганиш асосида амалга оширилади. Ушбу ҳар бир усул ўзининг ижобий ва салбий томонларига эга. Энг содда ва кўп ишлатиладиган усул-бу ижтимоий демографик усул бўлиб, унда истеъмолчи жинси, ёши, даромади, синфий мансублиги, ҳудудий жойлашишига қараб уларнинг диди ва истаклари эътиборга олинади. Бу усул бозор иқтисодиёти заиф ривожланган мамлакатларда қўл келиб, бозор муносабатлари ривожлангани сари унинг прогноз қилиш қобилияти ҳам пасайиб боради.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги корхоналар бозорни ўрганиши учун энг самарали усуллардан бири-бу феъл-атвор бўйича сегментлашдир. Ушбу сегментлашда товар (хизмат)дан фойдаланиш даражаси, истеъмолчи мақоми, маркетинг омилларига сезувчанлик, истеъмолчиларнинг садоқати даражаси каби меъзонлардан фойдаланилади. Истеъмолчи мақоми, деганда истеъмолчиларни потенциал миқдорлар, миқдор бўлмаган, биринчи марта хизматлардан фойдаланганлар, даврий равишда фойдаланувчи ва тасодифий тарзда қайта фойдаланувчилар гуруҳларига ажратишни назарда тутди. Хизматларни қайта сотиб олувчиларни шартсиз садоқатли, мўтадил садоқатли ва садоқатли бўлмаган истеъмолчиларга ажратиш мумкин. Истеъмолчиларни садоқатини таъминлаш муносабатлар маркетингининг вазифасидир. Умуман, истеъмолчиларнинг манфаатлари муҳимлигидан ташқари, миқдор ташкилотнинг маълум бир таъсир кучига эга бўлган ходимларининг ишончига эга бўлиш ҳам ўта муҳимдир. Бунда сервис корхонаси вазиятни рақобатчилар босимидан сақлаб қолишга имкон берадиган ўзаро муносабатларни тиклаши лозим бўлади.

Самарали фаолият юритиш учун истеъмолчиларнинг ижтимоий-психологик портретини ўрганиш катта аҳамиятга эга. Ҳаёт тарзи индивидуаллик индикатори бўлиб хизмат қилади. Шунинг учун, ҳаёт тарзи

бўйича сегментлаш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, инсонлар мотивацияси ва индивидуалиги, кадриятлар тизими (шахс фаоллиги, шахс манфаатлари, билдирилган фикрлар, шахснинг ижтимоий-демографик сифатлари)ни тадқиқ қилиш лозим бўлади.

Сервис соҳасида мотивация самарадорлиги корхона ва ходимлар фаолияти натижаларига қараб баҳоланади ва ҳар бир ходим меҳнатини алоҳида ўрганиш имконияти мавжуд бўлганида қўлланилади. Сервис корхонасининг мотивация тузилмаси самарали қурилгандагина у яхши фаолият юритиши мумкин. Сервис корхонаси учун ходимларни ҳам, мижозларни ҳам мотивациялаш бирдек муҳим. Шунинг учун, мотивация муаммосини комплекс, ривожланиш динамикасини эътиборга олган ҳолда ўрганиш лозим бўлади.

Сервис соҳасидаги юқори савиядаги маданият кичик бизнес субъектининг ажралмас ва фарқлантирувчи фазилати сифатида бошқарувнинг асосий тамойиллари, усуллари, меъёрларига асосланади. Ташкилий маданият миллий характерга эга бўлади, жамиятнинг маълум бир ривожланиш даражасига хос бўлади, ташқи муҳит ва инсонга мослаштирилган, объектив воқеликдан иборат бўлиб, турмушнинг юқори сифатини ўзининг асосий талаби деб билади. Ташкилий маданият бизнес жараёнининг барча иштирокчилари мотивациясини акслантиргани учун расмий эмас, жорий воқеликни белгилайди.

Юқоридаги маркетинг тадбирларини жорий этилиши республикамизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасида иш юритувчи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ўз фаолиятларини янада кенгайтиришга имконият яратади.

III-Боб бўйича хулоса

Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ривожлантиришда вилоят учун хос бўлган қуйидаги жиҳатларга эътибор қаратиш лозим:

-вилоят иқтисодиётининг тармоқ таркибини янада кенгайтириш, диверсификациялаш, хизматлар соҳасини ривожлантириш, кўрсатилаётган хизматлар сифатини, ижтимоий маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, шу орқали вилоят молия-иқтисодий барқарорлигини, мустақиллигини таъминлаш;

-хизматлар секторида ресурс айланиши тезлигини инобатга олган ҳолда, хизматлар ҳажмини ошириш орқали пул маблағларининг ички ҳаракатини фаоллаштириш, пул айланмаси ҳажмини ошириш, яъни, аҳоли истеъмол харажатлари ҳажмида вилоят хўжалиги томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ва хизматлар реализацияси улушини кўпайтириш;

-вилоят хўжалигининг ихтисослашувида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг устувор тармоқ сифатида яқин келажакда ҳам сақланиб қолиниши шароитида, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини самарали ташкил этиш, янги барпо этилаётган фермер ва деҳқон хўжаликларининг агроинфратузилма хизматларига бўлган эҳтиёжини тўлароқ қондириш, шу орқали ишлаб чиқаришда меҳнат унумдорлигини ошириш, маҳсулот таннархини пасайтириш, ишлаб чиқаришнинг техник, кимёвий ўғитлар, янги ўсимликлар навлари ва ҳайвон насллари таъминотини изчил йўлга қўйиш;

-аҳолининг мунтазам бандлигига эришиш, барқарор даромадларга эга бўлиши учун моддий асосни шакллантириш орқали, ташкил этилаётган маиший ва ижтимоий инфратузилмалар ҳисобига аҳолининг турмуш маданиятини ошириш;

- ижтимоий инфратузилмаларни ривожлантириш орқали вилоят хўжалик ихтисослашувига йўналтирилган соҳалар бўйича малакали кадрлар тайёрлаш тизимини йўлга қўйиш;

- вилоятда хизматлар секторининг саноатга хизмат кўрсатувчи тармоқларини янада кенгайтириш;

- банк, суғурта, лизинг ва бошқа бозор хизматларини янада кенгайтириш, аҳоли қатламлари ўртасида ушбу янги хизмат турлари афзалликларини кенг тарғиб қилиш;

- хизмат кўрсатиш тузилмаларига имтиёзли кредит тизимини жорий этиш, уларни зарурий ахборот ресурслари билан узлуксиз таъминлаш тизимини яратиш;

- маиший ва бошқа анъанавий хизмат турлари, жумладан, савдо, умумий овқатланиш тармоқларини модернизациялаш, уларнинг сифат даражасини ошириш, бу борада айниқса, таъминот ва тайёрлов тизимини шакллантириш ва бошқалар.

Доимий рақобат шароитида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектлари ўзларига жозибадор имиж яратишлари керак бўлади. Камдан-кам холларда имиж ўз-ўзидан, яъни тасодифан пайдо бўлади. Шунинг учун, сервис ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги кичик бизнес субъектлари корхона обрўси, маҳсулот ва хизматлар сифатини ўзида мужассам этган самарали имижни онглит равишда шакллантиришлари лозим бўлади. Бу ўз навбатида қуйидагиларга имкон беради:

- рақобатчилар таклифлари ичида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектларининг ижобий хусусиятларини бўртириб кўрсатиш;

- катта тежамкорлик билан хизмат кўрсатиш;

- сервис рекламасининг истеъмолчиларга таъсирини янада кучайтириш.

ХУЛОСА

Магистрлик диссертацияси бўйича олиб борилган тадқиқотлар натижасида Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш соҳалари ва уларнинг ташкил этилиши, бошқарув ҳамда ривожланиши, тизимга таъсир этувчи омиллар, муаммолар, истикболда ривожлантириш вазифа ва йўналишлари таҳлили асосида қуйидаги хулосаларни бериш мумкин:

Хизмат кўрсатиш соҳалари моҳиятан ижтимоий ишлаб чиқаришнинг муҳим мустақил тармоғи бўлиши билан биргаликда, уларнинг самарали фаолияти бир-бири билан узвий боғлиқ икки томонлама характерга эга, яъни, бир томондан, моддий ишлаб чиқаришнинг ривожланганлиги ҳамда аҳолининг турмуш маданияти ва яшаш шароити даражаларига узвий боғлиқ ҳисобланса, иккинчи томондан, айти шу иқтисодийнинг реал сектори ҳамда аҳоли турмуш сифатини оширишнинг муҳим таянч бўғини ҳисобланади.

Хизматлар кўрсатиш тизимини самарали ташкил этиш ва бошқариш аҳолининг ижтимоий-маиший турмуш даражасини яхшилаш, бандлик таркибини такомиллаштириш ҳамда хўжалик тармоқлари учун кадрлар тайёрлаш, ишчи-ходимлар хавфсизлиги ва саломатлигини таъминлаш, меҳнат унумдорлигига ижобий таъсир этувчи социал-психологик омилларни рўёбга чиқарувчи – маданий-маиший хизматлар тизимини ривожлантиришни ҳамда сервис сектори иштирокида минтақа иқтисодий фаолиятини диверсификациялашни кўзда тутати.

Минтақа иқтисодиётида қишлоқ хўжалиги муҳим ўрин тутувчи Андижон вилоятида инфартузилмаларни ривожлантириш нафақат иқтисодий, балки ижтимоий характерга ҳам эга. Бу аввало аҳоли бандлигида муқобил манбааларни вужудга келтириш, аҳоли турмуш даражаси ва маданиятини ошириш тизимида яққол кўзга ташланади.

Кейинги йилларда вилоят хизмат кўрсатиш соҳаларида кузатилаётган инвестицион жараёнлар фаоллиги давлат томонидан ишлаб чиқилиб, изчил амалга оширилиб келинаётган миллий дастурлар

вазифаларининг Андижон вилоятида ҳам бажарилиб келинаётганлиги, минтақалар ўртасидаги ижтимоий-иқтисодий интеграцияни чуқурлашуви, давлатнинг мамлакат минтақаларини ижтимоий - иқтисодий ривожлантиришга қаратилган минтақавий сиёсати, иқтисодиётнинг алоҳида тармоқларни ривожлантиришга қаратилган тармоқлар дастурлари ва уларнинг минтақалардаги ижроси самараси каби жиҳатлар билан изоҳланади.

Мамлакатни модернизациялаш шароитида минтақаларда хизмат кўрсатиш тармоқларини ташкил этиш, бошқариш ва ривожлантириш соҳасида қуйидаги муаммолар аниқланди:

- хизмат кўрсатиш секторининг иқтисодий фаолият шакли сифатидаги ролининг етарли даражада баҳоланмаслиги;

- хизмат кўрсатиш соҳаларини ташкил этиш ва ривожлантиришнинг моддий-техник ва инвестицион асосларини такомиллаштиришга етарли эътиборнинг қаратилмаганлиги;

- тармоқ учун кадрлар тайёрлаш тизимининг ҳар доим ҳам меҳнат бозори талабига мос эмаслиги;

- минтақада хизматлар сектори учун қулай тадбиркорлик муҳитини қарор топтиришда фаолият ташкилий-ҳуқуқий тизимида ҳуқуқий бўшлиқ элементларининг сақланиб қолинаётганлиги ҳамда хизмат турлари – молиявий, моддий-техник, инфратузилмавий каби зарурий шарт-шароитларнинг талаб даражасида эмаслиги;

- хизматлар секторини ривожлантиришда минтақавий ва маҳаллий шарт-шароитлар, имкониятларнинг ҳар доим ҳам ҳисобга олинмаслиги;

- Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳалари фаолиятини янада ривожлантириш соҳасидаги маҳаллий давлат сиёсатининг туб ислоҳотларга муҳтожлиги ва бошқалар.

Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаларини ташкил этиш ва ривожлантириш билан боғлиқ дастурлар ишлаб чиқиш ва

уларнинг реализацияси ҳолати бўйича олиб борилган таҳлиллар асосида қуйидаги таклифларни билдириш мумкин:

- дастурларда тармоқлараро ва минтақалараро уйғунликка эришиш;
- дастурлар илмий-техник, иқтисодий экспертизасини ташкил этиш;
- вилоят ҳокими ҳузурида махсус кенгаш ташкил этиш ва унда дастурлар ҳимоя қилиниши мақсадга мувофиқ;
- дастурлар муддатлари оптимал вақт оралиғида танланиши лозим;
- қабул қилинган дастурлар ижросининг қатъий назоратини йўлга қўйиш лозим, деб ҳисоблаймиз.

Андижон вилоятида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳалари ривожланишидаги устувор йўналишларни ҳисобга олган ҳолда вилоят учун хос бўлган қуйидаги жиҳатларга эътибор қаратиш таклиф этилади:

- вилоят иқтисодиётининг тармоқ таркибини янада кенгайтириш, диверсификациялаш, шу жумладан, хизматлар соҳасини ривожлантириш;
- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари иқтисодий ва моддий имкониятлари даражасида маҳаллий шарт-шароитларни инобатга олувчи хизматлар кўрсатиш тизимларини юзага келтириш;
- ташкил этилаётган маиший ва ижтимоий инфратузилмалар ҳисобига аҳолининг турмуш маданиятини ошириш;
- вилоятда хизматлар секторининг саноатга хизмат кўрсатувчи тармоқларини янада кенгайтириш;
- бозор хизматларини янада кенгайтириш, аҳоли қатламлари ўртасида ушбу янги хизмат турлари афзалликларини кенг тарғиб қилиш;
- сектор субъектлари учун имтиёзли кредит тизимини жорий этиш, уларни зарурий ахборот ресурслари билан узлуксиз таъминлаш тизимини яратиш.

Доимий рақобат шароитида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектлари ўзларига жозибадор имиж яратишлари керак бўлади. Камдан-кам ҳолларда имиж ўз-ўзидан, яъни тасодифан пайдо бўлади. Шунинг учун, сервис ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги кичик бизнес

субъектлари корхона обрўси, маҳсулот ва хизматлар сифатини ўзида мужассам этган самарали имижни онгли равишда шакллантиришлари лозим бўлади. Бу ўз навбатида қуйидагиларга имкон беради:

- рақобатчилар таклифлари ичида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасидаги кичик бизнес субъектларининг ижобий хусусиятларини бўртириб кўрсатиш;

- катта тежамкорлик билан хизмат кўрсатиш;

- сервис рекламасининг истеъмолчиларга таъсирини янада кучайтириш.

Кузатишларимиз натижаси шундан далолат бердики, хизмат кўрсатиш ва сервис бозорида тавсияларга кўра мижоз топиш энг мақбул усул экан, чунки бунда мувафиқ битимлар тузилиши эҳтимоли ва тезлиги ортади. Демак, ишлаб чиқарувчини бошқа потенциал мижозларга тавсия қилиши мумкин бўлган доимий мижозларга эга бўлиши муваффақият калитидир. Бунинг учун, сервис соҳасидаги кичик бизнес субъекти ўз мижозлари тўғрисида маълумотлар базасига эга бўлиши ва ундан самарали фойдаланиши лозим.

Корхона мижоз эътиборини жалб этиши учун, қуйидаги чоратadbирларни қўллаши мақсадга мувофиқ:

- айнан бир маҳсулот тури, хизматлар хусусиятларидан фойдаланиш;

- янги турдаги маҳсулотлар ва хизматларнинг янги ғоясини таклиф қилиш;

- табiiй қизиқувчанликдан фойдаланиб, хизматларга эътиборни кучайтириш;

- махсус хизматлар ёрдамида мижознинг хусусий муаммоларини хал қилишга ёрдам бериш;

- мижоз учун нисбатан энг фойдали бўлиши мумкин бўлган битимлар тузишни таклиф қилиш.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунлари. Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: “Ўзбекистон”, 2008.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”. 2006 йил 17 апрель. ПҚ-325-сон.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Ўзбекистон Республикасида 2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”. 2007 йил 23 май. ПҚ-640-сон
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. «Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили» Давлат дастури тўғрисида. Тошкент ш., 2009 йил 26 январь, ПҚ–1046-сон
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “2009-2014 йилларда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техникавий ва технологик қайта жиҳозлаш бўйича энг муҳим лойиҳаларни амалга ошириш чора-тадбирлари дастури тўғрисида”. 2009 йил 12 март. ПҚ-1072-сон.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. “Қишлоқ жойларда уй-жой қурилиши кўламини кенгайтиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”. 2009 йил 3 август. ПҚ-1167-сон.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори “2012-2016 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш Дастури тўғрисида”. 2012 йил 10 май. ПҚ-1754-сон.
7. Каримов И.А. Ўзбекистон – бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. 1993 йил, август. //Ўзбекистон келажаги буюк давлат. – Т.: Ўзбекистон, 1998. 67-175-бетлар.

8. Каримов И.А. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари. //Биз танлаган йўл – демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т.11. –Т., «Ўзбекистон», 2003 й. 16-бет

9. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. –Т., “Халқ сўзи” газетаси, 2005 йил 29 январь.

10. Каримов И.А. Янгиланиш ва барқарор тараққиёт йўлидан янада изчил ҳаракат қилиш, халқимиз учун фаровон турмуш шароити яратиш асосий вазифамиздир. //2006 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2007 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маъруза. Халқ сўзи газетаси, 2007 йил, 14 февраль.

11. Каримов И.А. Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир //Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг 2008 йил 8 февраль куни Вазирлар Маҳкамасида 2007 йил якунлари, 2008 йилнинг устувор йўналишларига бағишланган йиғилишдаги маърузаси “Халқ сўзи” газетаси, 2008 йил 9 февраль.

12. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009. 56 бет.

13. Каримов И.А. Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. // Президент Ислон Каримовнинг 2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор

йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Манбаа: <http://www.uzssgzt.uz>

14. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг ОТБ Бошқарувчилар кенгаши 43-йиллик мажлисининг очилиш маросимидаги нутқи. – Т.: 2010 йил 4 май. Манбаа: <http://www.anons.uz>

15. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. // Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. Манбаа: <http://www.gov.uz>

16. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. Манбаа: <http://www.gov.uz>

17. Каримов И.А. Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади. // 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза. – Т.: “Халқ сўзи” газетаси, 2011 йил, 22 январь

18. Каримов И.А. “Эришилган ютуқларни мустаҳкамлаб, янги марралар сари изчил ҳаракат қилишимиз лозим”. Т.: “Ўзбекистон”, 2006

19. Каримов И.А. “Янгиланиш ва тараққиёт йўлида янада изчил ҳаракатланиш халқимиз учун фаровон турмуш яратиш асосий вазифамиздир.” “Халқ сўзи”, 2007 йил 13 феврал.

20. Каримов И.А. “Энг асосий меъзон ҳаёт ҳақиқатини акс эттиришдир”. Т.: “Ўзбекистон”, 2009.

21. Каримов И.А. “Жаҳон молиявий –иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари”.-Т.: Ўзбекистон, 2009.

22. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш-давр талаби.-Т: Ўзбекистон, 2009 й.

23. Каримов И. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқоролик жамиятини ривожлантириш концепцияси; ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатнинг қўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь / И.Каримов. –Тошкент; “Ўзбекистон”, 2010.-56 б.

24. Каримов И.А. “Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш – мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шarti” мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқ // Халқ сўзи, 2012 йил 18 февраль.

25. Каримов.И.А. “2012-йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” // “Халқ сўзи” газетаси №14, 2012 йил 20 январ.

26. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи, 2014 й.19 январ

II. Асосий ва қўшимча адабиётлар

27. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования. – М.: изд-во. “Академия”, 1999. Стр.-171
28. Гранберг, А.Г. основы региональной экономики: Учебник для вузов. – М.: ГУВШЭ, 2000
29. Гукова А.В. Производственная инфраструктура в экономике региона. – М., “Экономика”, 2001. Стр.-235.
30. Европейская модернизация: Кн-1, 2. // Д.Травин, О.Маргания. - М.: ООО Издательство “Тегга fantastica”, 2004. стр.- 665.
31. Жильцов Е.Н., Казаков В.Н., Восколович Н.А. Экономика сферы платных услуг. // Под редакцией д.э.н., проф. Жильцов Е.Н. – Казань, 1996.
32. Кликич Л.М. Экономика сферы услуг: проблемы методологии и анализ. –Уфа. БПАУ, 2004.
33. Ломакин В.К. Мировая экономика: Учебник для вузов. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. Стр.-735.
34. Макконнел Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11-го изд. Т.2 – М., Республика, 1992. Стр.-400.
35. Мешков В.А. Влияние инфраструктуры реального сектора на устойчивое развитие экономики региона // Автореф. дисс. на соиск. учен. степ. к.э.н. – Ижевск, 2007. Стр.-30.
36. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет / Под ред. И.С. Королева. – М.: Юристъ, 2003. Стр.-604.
37. Региональное развитие: опыт России и Европейского Союза // Рук. авт. колл. и отв. ред. А.Г.Гранберг. –М.: ЗАО Изд. "Экономика", 2000. Стр.-435.
38. Стрыгин А.В. Мировая экономика: Учебное пособие для вузов / 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство «Экзамен», 2004. Стр.-512
39. Сфера услуг: проблемы и перспективы развития. Т. 1–3. // Под ред. Ю.В.Свириденко. – М.: 2001.

40. Папирян Г.А. Экономика туризма. – М.: Финансы и статистика, 2000.

41. Услуги в современной экономике // Отв. ред.- Л.С.Демидова, В.Б.Кондратьев. – М.: ИМЭМО РАН, 2010. Стр.-342.

41.Ходиев Б. ва бошқ. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” номли асарини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисодиёт, 2009.

42. Чернявский И.Ф. Инфраструктура сельскохозяйственного производства: (Вопросы, теории и практики). – М., Экономика, 1979. Стр.-232.

III. Даврий нашрлар, статистик тўпламлар ва ҳисоботлар

43. Демидова Л.С. Сфера услуг в постиндустриальной экономике. – М.: Журнал «Мировая экономика и международные отношения». 1999, № 2. Стр.-56-61.

44. Панов А.И. О роли сферы услуг в системе рыночной экономики. Нижегородский коммерческий институт.

45. Рашидов Ж. Техникавий сервис хизмати. //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. 2000 й. № 2, 21-22 б.

46. Рудый К. Развитие сферы услуг: сущность, роль и перспективы. – Минск. Журнал «Банкаўскі веснік», 2007. № 3. Стр.-12-19.

47. Саидов А. Маиший хизмат кўрсатиш корхоналарида янги иш ўринларини очишнинг асосий йўналишлари. – Т.: “Бозор, пул ва кредит” журнали, 2010 йил, № 10 (161). 48-49-бетлар.

48.Сафаева С. Иқтисодни модернизациялаш шароитида ресторан хизматлари сифатини бошқариш. – Т.: “Бозор, пул ва кредит” журнали, 2008 йил, № 2 (129). 62-бет

49. Скоробогатова Т.Н. К вопросу о развитии сферы услуг // Культура народов Причерноморья. – 1999. -№8. Стр.-33-35.

50. Скоробогатова Т.Н. Некоторые положения логистической концепции сферы обслуживания населения. – Севастополь, Журнал «Экономика Крыма» 2005. №13. Стр.-16-20.

51. Хохлова С.В. Управление реструктуризацией услуг малого предпринимательства крупного города // Автореферат дисс. на соиск. уч. степ. к.э.н. - Санкт-Петербург, 2007. Стр.-17.

52. Хусанов Р.Х., Хамдамов А.Н., Рафиқов И.Э. Қишлоқ хўжалигида сервис хизмати. Муқобил машина-трактор паркларини ривожлантириш муаммолари. –Т., “Меҳнат”, 2001. -144 б.

53. Суюнов Д. Хизмат кўрсатиш корхоналарида корпоратив маданиятни шакллантириш. Бозор, Пул ва Кредит. 03/ 2012.-50 б.

54. Суюнов Д. Хизматлар бозорини бошқаришнинг механизмлари. Бозор, Пул ва Кредит. 01/ 2012.-54 б.

55. Шадманов Э.Ш. Мамлакатни модернизациялаш жараёнида иқтисодий мувозанатли ва мутаносибли ривожлантиришнинг асосий йўналишлари //И.ф.д. илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т.: 2011. 47 бет.

56. Mamatqulov X.M. Turizm infratuzilmasi. Ma’ruzalar kursi. – Samarqand. SamISI. 2009. - 263 бет.

57. Xaydarov M.T. Ashurova D.S. «Iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni prognozlashtirish» – Т.: TDIU, 2007 yil– 185 bet.

58. Bosworth B.. Triplett./. Productivity Measurement Issues in Services Industries: Baumol's Disease Has been Cured. The Brookings Institution. 01. 09. 2003. P.26.

59. Pilat D., Wolff A. Measuring the Interaction between Manufacturing and Services. STI W.P. 2005/5. Paris, 2005. P. 3, 12.

60. World Development Indicators, 2001. P. 220.

IV. Интернет сайтлари

61. www.edu.uz

62. www.stat.uz (Ўзбекистон давлат статистика қўмитаси)

63. www.mf.uz (Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги)
64. www.bpk.uz («Бозор пул ва кредит» журнали)
65. www.google.uz расмий сайти